

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND: J. AAVIK, M. J. EISEN, V. GRÜNTAL,
A. JÜRGENSTEIN, M. KAMPMANN, A. KITZBERG,
J. LUIGA, W. REIMAN, J. TÖNISSON

TEGEV TOIMETAJA **J. W. WESKI** PE 10308

ÜKSTEISTKÜMNES AASTAKÄIK

1916

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1916

XI AASTAKÄIK

№ 4

Ch. Kannike.

(Tema 25. surmapäeva puhul)

Päevade poolest oleks võinud ta teovõimulise mehena alles elavate seas viibida, aga puudus ja kurnavad haigused lõpetasid nooremehe üle jõu töö juba tema kahekümne-seitsmendal eluaastal. (Ta sündis 1864, suri 1891). Kui palju ta kestmamal eal oma praegust kirjanduslikku näoilmet oleks muutnud, selleks ei ärata teoste kogu kaugeleulatavaid oletusi. Vististi oleks pidanud ta, nagu kõik selle põlve mehed, suurema osa jõudu kõrvaliste asjade peale kulutama, kuna kirjandus vaeselapsena järelejäänud raasukesed oleks saanud.

Praegune teoste kogu jätab lugejasse igavuse- ja raskusetundmuse, nagu see ajajärkki, kuhu Ch. Kannikese kirjanduseline tegevus kuulub. See on mingisugune kahe ilma vahe. Esimene rahvusline vaimustusehoog on üle lainetanud. Isamaale on juba paljudes teisendites lauldud, uusi sõnu leida on raske, kuna kuulud helid igavuseni hakkavad ulatama. Rahvusliku vaimustuse paremad ettevõtted toovad ühe pettumuse teise järele. Politikas esinevad mehed, kel puuduvad kaugemad väljavaated; politika muutub lihtsalt vastase ja tema kildkonna vääramiseks, milles abinõusid ei valita. Naerataval näokattel roomab ümberrahvustuse-tont ja nii mõnigi mees kaupleb oma hingega. Paremad pojad, kes ajamärkisid õigemalt hindavad, loobuvad avalikust elust ja süvenevad vaimlikku töösse. Aga etu, mis ihkab uuendajaid, uusi sihiajajaid, peab nii mõnegi aasta veel ootama. Kõik kõnnib Eestis siis tasa ja targu, lõimitades maa ligi. Luulegi ei söanda omale tugevaid tiibu kasvatada. Mõnikord tundub, nagu huljuks keegi vargsi üle maa ja nuuksuks hääletult, aga nutt ei tekita pisaraid ja kaebest minnakse kurdilt mööda. Ollakse pisaratest tülpinud ja haledad sõnad on ära kulu-

nud. Vähenõudlikud unistused ei hukuta kedagi pilvi pil-
lutama, taevaid kõigutama.

Kui väike, madal, maine on meie romantikuste ilm! Ainult Kreutzwaldi nurgeline pea ja sopiline süda varjab eneses midagi ebamaist, pilvetagust, taevaniküüniivat.

Meie romantikustel puuduvad romantismuse sügavamad varjudid.

Romantismus on ikka jumalate troonilt tõukamise ajajärk ja troonile upitatakse inimene kui isik, kes muutub pühaks ja puutumataks.

Kui Kant inimese mõistusele püüdis piirid panna, asetades „asja iseeneses“ läbipääsmata raudvõre taha, siis olid just romantikused need, kes sellest võrest püüdsid läbi murda. Isikul ei tohi piirisid olla, teda ei tohi kitsendada. Kui ei aita kaine mõistus, siis võetakse appi mingisugune saladuslik, mõistatuslik intuiitiivne aimamine, mis valgustab tee müstikasse, mõistusele sulutud radadele. Siin peitub pilvetaguse, ebamaise luule mõtteteaduslik, tahaks öelda — loomulik seletus.

Romantismus on otsijate, tormajate riik. Maast taevani lehvib inimese vaim — lihtsalt vaim, mis elustab, ei loob aine, mateeria. „Mina“ saab „mitte-mina“, s. o. looduse sünnitajaks. Aga kus leidub sigitamise ja sünnitamise, seal peitub ka armastus. Armastus, mille varal vaim tekitab aine, on saladuste saladus. Ta ilmub kui usaldus, resignatsioon, jumaldamine, rõõm, häbelikkus, aga kõige enam kui igatsus lõpmatuse järele, mis sünnitab vaikse nukruse.

Aga kui vaim on kõige sünnitaja ja kui inimeses hingitseb see vaim, kas ei seisa siis inimene nii kõrgel troonil, et ta kõige peale üleva naeratusega võib vaadata? Eks ei esine ilm ja elu siis mänguna, mis tekitab muigeid? Oh ja! Friedrich Schlegel ütleb: „Me nõuame ironiat, me nõuame, et sündmusi, inimesi, ületuldse kõike elujõudude mängu kui ainult mängu mõistetaks ja nõnda ka esitataks . . . Pühad kunstimängud on ainult ilmade mängu kauge jäljendus.“

Maa ilma ei või mõista ega seletada, teda võib ainult vaadelda ja vaatlusi väljendada. Aga need väljendusedki on ainult mäng. Mis süvenemise-silmapilkudel luuakse, selle pühib peagi muigav naeratus. Vaim, mis loob alata uusi ilmi, hävitab nad niisama ruttu, nagu ta nad loobki. Romantikuste vaim on tujukas aprillikuulane: ta sünnitab ajuti imelillesid, aga vannikuks, pärjaks neid punuda puudub tal püsivus; ta ohkab mõnikord nii sü-

dame põhjast, aga huuled kipuvad enne naeratama, kui pisarad laugudeni jõuavad; ta tõukaks kõik jumalad troonilt, kui ta iseennast enne jumaldama ei hakkaks.

Meie romantikast ei pea ilmade loojaid ja purustajaid otsima; siin on ilm valmis mageda magususe ja lameda maise unistuse paik. Kuuvalgust räägitakse, aga kuuvalge luulet ei tunta. Armastuse unistused ulatavad ainult „kättesaamiseni“. Müstikat esitab mõni tüütuseni korratud sõnakõlks, kust kaudu pääseme kiriklikule usule. Kauguste ja avaruste udu lehvib madalal rabade vahel, kus vulisevad laukad. Meie luule sinitaevas ja sinilill on, ah, nii kahvatud, sest me valisime romantikuste luulelilledest need kõige lõhnakehvemad, kõige labasemad. Me valisime sentimentalismuselt päritud voolavad pisarad, mis kelleski kaastundmust ei ärata; me valisime ohked parema ilma järele, mis esitas diploomi, head sissetulekut ja suurtsugu naist. Me saime targutajateks ja moralistideks, me parandasime ilma ja inimesi, nagu sillutaksime kuskil mõisapargi läheduses maanteed. Me tegime kõike rahva kasuks, isamaa altaril ohverdamiseks, et teoorjuses pehkinud vaim haistaks meeldivat lõhna ja kurnatud keha võiks end täis süüa vähemalt luulelaualgi.

Mõttetagi oleks meie romantikustelt midagi muud nõuda: eeltingimised puudusid romantikustes enestes kui ka ümbritsevas seltskonnas. Kõrgema hariduse omanikud olid enamasti vaimulikud, ja kuidas tahaksite Baltimaal nendelt ilmade loojaid ja taevaste kõigutajaid loota? Või kellele oleks pidanud töid kirjutama, mis püüavad taevani üles, põrmuni alla, nagu me alles viimasel ajal sõandasime laulda katsuda? Suurem hulk selleaegseid kirjanikke elab vaimlikult ja aineliselt kitsastes oludes. Sinna suure hulka kuulub ka Kristjan Mauer, varjunimega Ch. Kannike.

Tema mõneaastase kirjandusliku tegevuse viljana esineb teoste kogu vihukeste luuletustega ja paarikümne jutuga. Neid teoseid lugedes aimad siin ja seal varemate tööde jäljendusi, kuuled ennemalt tarvitatud helisid, mõtteid. Vast sellepärast jätavad nad lugeja nii ükskõikseks. Ei aita palju, et autor ütleb: „Üks ime vägi laulus on“ (Laul, lhk. 1). Lilled õitsevad siin ikka „nii õrnalt“, „armas isamaa“ puhkab, ah, nii „vaiksesti“, armastajatel on ikka „voogav rind“, südames on ikka „armu valu“, hing ihaldab ikka „õhkel“, mis tõttab „viivul“ ja „tuule tiivul“. Niisugune on „kena“ luule.

Inimene oleks nagu mõni nutunaine, kes igal nõutaval silmapilgul valab ostetavaid ja müüdavaid pisaraid. Tund-

mustest räägitakse nii ohtral sõnal, et usk nendesse hävineb. „Kuidas?“ ei ole kirjanikul nähtavasti veel küsimuseks saanud, vaevalt peatab ta „mis?“ ees. Ta jutustab kõigest, mis ette juhtub, ja peaaegjalikult ikka sellest, mida ta kõige vähem tunneb, ja ikka nõnda, nagu ei puutuks see ei jutustajasse enesesse ega ka lugejasse. Võimalikult ruttu püütakse teatada, mis mehest või naisest saab, kelle see „kosib“ või kellele teine „läheb“. Loomulik on siis, kui öeldakse: „Kui ma nüüd seda kõike hakkaksin kirjeldama, kuda Jüri Riias elas, siis saaks sellest isegi terve roman . . . sellepärast teeme lühidalt“ (Kaks venda, lhk. 34), või kui arvatakse: „Kes ei teaks mitte, kui ilus kevadel metsas on?! Seda ei maksa, ega jõuagi kirjeldada“ (Oma süü pärast, lhk. 110). „Jälle oli kevade, mida ma mitte pikemalt kirjeldama ei hakka, sest austatud lugeja on isegi kevadet näinud“ (Tundmuste vangis, lhk. 284).

Asjata oleks jutukangelastes hingeelu, iseloomu otsida. Mees on ikka tubli ja ausameelne, mõistab „väga mõnusasti ja teaduslikult juttu puhuda“ ja on „iga pidi soovitatav seltsilane“ (Hindrik — Eksiteel, lhk. 299); ta õpib hoolega, armastab „truult“, hoiab „oma peremehe poole“ ja püüab „ka seal juures tööliste elu kergitada“ (Jüri — Kaks venda), saab doktoriks või advokadiks, on „kõrge meelega, vaimurikas, mehise kasvuga“, loodab „ministeriumi teenistusesse saada“, kus ta võib „ka kõrgemas seisusesse tõusta“ (Martin — Oma süü pärast), vürstitütrele või parunipreilile kosja minna ja viimaks oma mõisas elada. Või ta on halbtus ja kurjus ise, mõtleb aina selle peale, kuidas tublidele ja headele paha teha; aga temagi saab enne surma heaks või kannab karistust, mis ta „täiesti teeninud“ (Kaarel — Head Naabrid), või tema elu läheb „teenimise järele“ (Lombi Juhan — Kõvad kivid). Aga niihästi head kui ka kurjad on sedavõrt näoilmeta, et ükski nendest kauemaks meele ei jää.

Ka neiud on head või halvad; halbtusena esineb siin peaaegjalikult ebatruu armastus, mis petisele enesele raske õnnetuse toob. Hea neiu on ikka õrn ja „väga ilus, ütle mata külgetõmbav, kõrgesti haritud ja vaimurikas“ (Elsa — Oma süü pärast, lhk. 88), või „ilus, rikas, vaimurikas, luulelik ja peale selle täies nooruses“ (Dunja — Oma süü pärast, lhk. 107), või „nii ime lapselik, selle juures siiski nii neiulik ja eluteaduslik, et tema tutvus igatühele küpset seltskondlikku lõbu“ pakub (Saar — Unustatud, lhk. 418).

Kui niisugused eeskujulikud mehed ja naised teineteisele „sügavasti“ silmi vaatavad, siis sütib armupeerg

aina kahel otsal lõkkele — palavalt, mässavalt, surmani. „Ääreta“ armastus lõõmaks ehk veel pärastki surma, kui juttude tagatipul mitmes teisendis kordama ei tõtataks: „Lõpuks võid austatud lugeja teada, et . . . pulmad ära on peetud, ja üksigi . . . oma pulmapäeva ei kahetse“ (Möldri saladus, lhk. 206).

On üsna üks kõik, kas kirjanik jutu „luuletab“, „sündinud juhtumiste järele jutustab“, „tõsiste sündmuste järele ülesse“ kirjutab või „algupäralise“ jutu „Eesti rahva elust“ toob; ikka esinevad endised hingetud nukukesed. Ainult paaris töös (Kõvad kivid, Head naabrid) tundub paiguti värsket elulõhna, mis aga varsti targutavasse ja moraliseerivasse lamedusesse upub, mille näitusena võiksime esitada Juhani harvendatud sõnad „Headest naabritest: „Jonn, kadedus ja üksteise ette tungimine, kõik rumaluse vili, on selle viga (piimatalituste võistlemise) sünnitajad. Mis-sugune Eesti ühendus ehk selts ei ole nende vigade all kannatanud ehk kannatamas? See viga on üleüldine ja kõigi paranduste ja edasijõudumiste takistaja. Mis üks ette võtab, seda teeb teine järele, mitte sellepärast, et selle läbi paremusele jõuda, vaid üksnes teise ettevõtte takistuseks, teisele ettetungimiseks. Keegi teisiti ei tee, ega rahvale paremat eeskujut ei anna. Annab keegi näituseks ühe õperaamatu välja, siis teeb teine seda varsti järele, nüüd hakatakse üks teise võidu raamatuid arvustama, oma kiitma ja teise oma laitma“ (lhk. 547).

Kirjutatakse alles sellesama tähe järele, mida Suve Jaan silmas pidanud. Tema ütleb: „Nende Jummalaga jätmine olli halle“ (Luige Laos, lhk. 25); Ch. Kannike teisendab pisut: „Jumalaga jätmine vürsti, proua ja nende poegadega oli südamlük“ (Oma süü pärast, lhk. 140). Vahe on siiski olemas: Suve Jaan tunneb oma Laos'ele tõsiselt kaasa, leiab sellepärast voolavaid, sätendavaid sõnu, pillub eredaid pilta; Ch. Kannikest aga huvitab suurem hulk tema esitatud kangelasi niisama vähe nagu lugejatki.

Siiski — ehk peaks viimast ütlust piirama; ehk leidub veel praegugi neid, kes Ch. Kannikese teostest „hingemannat“ saavutavad. Ei mäleta, millal just, aga ammu oli see, kui ma esimest korda „Eksiteel“ lugesin ja pärast unistasin, kuidas Hindrik Nelli „õrnalt“ sülle võttis ja pärast niisama „õrnalt“ maha pani, kuna neiu „kõvasti ja usaldavalt tema kaela ümbert kinni hoidis“. Kahju, et nüüd pettumus seda suurem on!

A. H. Tammsaare.

Karl Mühlenbach †.

Tänavu 14. märtsil suri tähtis Läti keeleteadlane Karl Mühlenbach Võru linnas südamerabandusesse.

Kadunu sündis 1853. a. Kuramaal Talseni maakonnas talurahva lapsena. Kui ta 1876. a. Miitavi gümnaasiumi kuldaurahaga oli lõpetanud, astus ta Tartu ülikooli, kus ta kuni 1880. a. keeleteadust õppis. Keeleteaduselise töö eest „Über die historisch-etymologische Entwicklung der lateinischen Verba utor, fruor, fungor, potior, vescor“ sai ta ka üliõpilase-põlves kuldauraha osaliseks. 1881.—1889. a. oli K. Mühlenbach Talsenis erakooli inspektoriks; läks sealt 1889. a. Saksa keele ülemkooliõpetajaks — esmalt Miitavi poisslastegümnaasiumi, hiljemini (1895. a.) Riia Aleksandri gümnaasiumi, kus ta seda ametit surmani pidas.

Õpetegevuse kõrval tuleb tema kõrgeväärtuslikeks elutööks Läti keele teadusliku sõnaraamatu kokkuseadmist pidada. Selle ülesande nõudekohaseks täitmiseks ei tulnud kadunul mitte ainult materjaliseid koguda, vaid ta pidi end põhjalikult ka keeleteaduse põhjusseadustega üleüldse ja Läti keele grammatikaga iseäraldi tutvustama. Et harutatavate küsimuste lahendamiseks raamatutest üksi kaugeltki ei jatkunud, pidi ta tihti otseteed elavast rahva-keelest, mida alles vähe oli uuritud, tarvisminevaid vastu-seid otsima. Sel otstarbel võttis kadunu ühes teise silmapaistva Läti keeleteadlase prof. Endseliniga Lätimaal rahva seas sagedasti uurimisetekondasid ette. — Läti keele teadusliku sõnaraamatu tegi K. Mühlenbach r-tähest saadik (see täht kaasa arvatud) täiesti trükivalmis. Keset tööd tuli aga surm ja tegi vaikse töötaja tähtsale tegevusele järsu lõpu.

Selsamal ajal kui K. Mühlenbach oma sõnaraamatu jaoks aineid kogus ja välja töötas, valmis tal suur hulk mitmesuguseid Läti keele grammatikaküsimustesse puutuvaid uurimisetöösid, mis ta Läti, Vene ja Saksa keeles on avaldanud.

Läti keeles ilmus muist tema keeleteaduslisi artiklid nelja iseraamatuna, muist Riia Läti Seltsi Õpetatud Komitee kogutöodes. Kadunu oli selle komitee keeleosakonna esimees. Ühes prof. Endseliniga kirjutas kadunu Läti keele suure grammatika kui ka kooligrammatika.

Vene keeles avaldas ta „Keiserliku Teadusteakadeemia Teadetes (Извѣстія Императорской Академіи Наукъ)“ järgmised tööd; 1) „Объ употребленіи родительнаго падежа вмѣсто винительнаго въ славянскихъ языкахъ“.

2) „О слѣдахъ двойственнаго числа въ латышскомъ языкѣ“, 3) „О латышскихъ творительныхъ падежахъ множественнаго числа на *amis* и родственныхъ имъ нарѣчійхъ“, 4) „О дебитивѣ“.

Oma saksakeelsed artiklid avaldas kadunu ajakirjades „Indogermanische Forschungen“ ja „Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen“.

Peale selle on ta Homerose lugulaulust „Odysseia'st“ 8 esimest lugu Läti keele tõlkinud.

A. Boka.

Keel ja kiri.

Väiksed lisamärkused meelde- - meele-vaieluste puhul.

„Eesti Kirjanduse“ viimast numbrit (s. a. 3 : ndat) lahti tehes märkan, et Eesti lugupeetud keeলেমেес, tähtsate keeleparanduste algataja J. Aavik minu meelde-artiklikesele (v. „Eesti Kirjandus“ 1916, lk. 11–14) kindlatoonilise vastukirjutuse on pühendanud. Ehk minul küll meelde, juurde jne. illatiivkujude kaitseks suurt enam ei ole ütelda, on asi vist ikkagi seda väärt, et ettetoodud vastupõhjenduste ja harutuste puhul paari sõna jaoks ruumi tohin paluda.

Aavik ei või ega tahagi maha salata, et meelde, juurde praeguses keeles otstarbekohasemad on kui meele, juure, mis kuu poolst vastavate omastavavormidega täiesti ühte langevad. Aga ometi tunnista ta otstarbekohasuse põhjusemõtte siin tühjaks, ja nimelt oma „tuleviku Eesti keele“ peale toetades :

a) kui tulevikus tugev aste (näit. illatiiv metsa, meele) mingisuguse graafilise märgiga nõrgast (näit. genetiivist metsa, meele) lahutatakse, siis ei või ka käesoleval korral eksitust juhtuda ;

b) kui tulevikus mitmuse genetiivis meelte, juurte, soonte jne. asemel hakatakse meelde, juurde, soonde kirjutama ja ütlema, siis olla segimineku hädaoht nimelt d-liste illatiivide poolt varitsemas.

Kui aga seda „kui'd“ ei oleks ! Arvatavasti näeb Aavik isegi, et õige suur hulk uuendusekatsetest ainult õndsate soovide hulka tuleb paigutada. Ettevaatlikult lisaksin omalt poolt juurde : Eesti keele kasuks. Sest näituseks b-punktis ei leiaks ma mingit mõistlikku põhjust, mis meid sunniks tuttavatest ja rahvapärastest meelte, juurte (meeltest, juurtele) jne. taganema. Omal ajal katsusin minagi — neis reakestes, mis ma Eesti keeli olen kirjutanud — hääleseaduslikka genetiivivorme meelde, juurde jne. tarvitada, pärastpoole aga, oma sõnakorjandusi uurides ja asja harutades, ei näinud ma uuenduses muud kui eestlase keeleinstinkti vägistamist.

Teine asi oleks muidugi, kui esimese pika silbi vahetused (metsa — metsa jne.) Eesti kirjaviisis milgi kombel ära tähendataks ;

sellest võib igaüks aina käega katsutavat kasu näha. Nagu teada, nõudis juba M. Weske omal ajal seda uuendust tungivalt, ja küsimust on pärastli poole tahetud päevakorrale kiskuda. Paraku ei ole asi sugugi edenenu, kuna isegi fantastilised uuendusekatsed viimasel ajal päevavalget on näinud. Nõnda jääb siis küsitavaks, kas veldete äratahendamine tõsiseks katseksi saab, ja seni on meelde, juurde illatiivide tarvitamine ainuke abinõu, et neid sõnu vastavatest genetiividest (meele, juure) lahutada. Ei tohi ju väikseidki parandusi suurte aga ebakindlate ootel tagasi lükata.

Peale selle on veldete äratahendamine väga suurte praktiliste raskustega ühendatud. Kui ma seni oleksin veel võinud loota, et eestlane grammatiliste harjutuste varal selle asjaga kuidagi toime saab, pean praegu oma lootuse peaaegu maha matma — sest et juba Aavik ise näib esimeste katsete juures kimpu sattuvat. Vastutõendus otsides leiab ta nimelt, et poole „erand“ olla (mitte poolde). Paneb ta aga oma elavat emakeelt laiemalt ja terasemalt tähele, siis kuuleb ta, et 00 siinkohal mitte kolmandas, vaid teises vältes esineb, ja loomulikul põhjusel, sest et sõna algkujuks nähtavasti n- või k-lõpulise latiivkäände võime rekonstrueerida.¹⁾ Mitmel korral olen tähele pannud, et sündinud eestlane pikkusejärkude määramises segi läheb, ja see ei ole imegi, sest juba vahetlev lauserõhk sünnitab siin alalist tülinat. Nende märkuste järele julgeksin loota, et Aavik meelde, juurde vormid mitte ainult eestlase silmale, vaid ka kõrvale kasulikkudeks tunnistab.²⁾

Teiselgi „erandil“, sülle-vormil, ei ole asjaga tegu. Il on siin geminatsiooni teel tekkinud, nagu see ka (tülli :) tülli, (meri :) merre ja teistes murraklikult ette tuleb. Kui esimene silp pikk, siis võibki kohati sülle asemel süllide kuulda. Kirjakeeles on viimane muidugi asjat:, sest et sülle vormi kohuseid miski teine sõnakuju ei kipu täitma.

Viimaks tuleb Aavik oma tuttava ilu-põhjusmõttega ja paraku ka tuttavalt kombel. Kui neis maitseasjus temaga nõus ei olda, siis tulevat see ainult sellest, „et suure hulga kaasaeglaste tunded ja närvid küllalt peenenenud ei ole“ ja et esteetilistes nõudeis „isiklikult küllalt suurt vajadust ei tunta“. Oleks juba võinud loota, et Aavik, kelle head anded ja filoloogiline eriharidus Eesti keele arendamise kallal väga kohase ja tänuliku ülesande leidnud, vähehaaval hakkab oma vanast Ruth-haigusest lahti saama ja üksiku ning ühiskonna vahetkorda nii ühes kui teises asjas õigemini hindama. On keel ju ühiskondlik nähtus ja ühiskonna omandus.

---

1) Kus tõesti illatiivi tarvis läheb, seal ei ole väiksematki põhjust ka poolde vormi eest hoida, näit. pool klaasi, genet. poole klaasi, illat. poolde klaasi. Niisugust illatiivi ei leia ma küll oma ülestähenduste hulgast, vist aga sellepärast, et kus meelde, juurde üteldakse, seal on poole ainult tähendatud lativiikul olemas.

2) Peetagu meeles ka varemini tähendatud „meeldetuletuse“ kõrval sarnaseid liitsõnu, nagu juurde vedu, juurde maks. „Juureveo“ ja „juuremaksu“ vastanditeks võiks lugeja juba peagi „ladvavedu“ ja „ladvaksu“ mõelda!

Sellest saame veel aru, kui keegi tahab oma elu täiesti isiklikku mõnu mööda korraldada, kuigi ta sealjuures individualismi põhjused ühiskonna korraldust haavab, aga läheb juba liiale, kui keegi nõudma hakkab, ühiskond korraldagu oma elu mõne üksiku ilutseja subjektiivilise maitse järele. Kui ma mitte ei eksi, leiab Eesti ühiskond, et ka mõnel keeleuenduse nõudel, näit. sellel isevärki „o hääliku elustamisel“, tähendatud pooljultunud individualisti maik küljes on. Käesoleval korral (meelde-küsimuses) oleks küll ülekohtune sarnast võrdlust tarvitada, aga et juba suur hulk eestlasi — nende seas ka sarnased mõjuandvad keelevirtuoosid kui Tuglas ja Suits — meelde, juurde vormidest löbu tunnevad, on otse ebakriitiline neid katsuda objektiivilise ilu seisukohast hukka mõista. {Pealegi ei ole siin „tüütavat d-silpi“ kordumas, ja sarnases lauses kui mulle algatas üks ilus asi meelde või läksin sõbra juurde lõunale oleks pigem just ühetoonilisuse eest hoidmiseks d:t nagu vaja. Ega seda ilm-süüta häälikut ometi igast kohast taheta maha raiuda!}

Kõne ilusast teatrimajast ja avalikust ausambast näitab tabavalt, et sügavat ühiskondlikku reformi, nagu keeleuendust, ka impressionistilise kunstniku pealiskaudse pilguga vaadatakse. Teatrimaja ja ausammas ei ole dekoratiiviliseks maitseks ehitatud, vaid neil on hoopis teine tähendus ja otstarve. Niisama on lugu keelega. Teatavaid dekoratsioone on küll keelelgi vaja, ja igaüks peab vist mööndama, et Aavik neid on paljugi üleüldist maitset vastavalt aidanud Eesti keele külge rakendada. Aga kui dekoratsioonid otse peaasjaks ja ainumaksvaks põhjusemõtteks tehakse, kipub terve ehitusekatse nurja minema. Kahjatseksin väga, kui noor keeleuenduse-liikumine, mida huvitusega ja kaastundmusega olen vaadelnud, sellest komistusekivist üle ei saaks.

Helsingis, 10. IV. (28. III.) 1916.

Lauri Kettunen.

*

Mõned vastamärkused.

1. Ei või selles sugugi veel nii kindel olla, et tulevikus abinõu kolmanda ja teise välte vahe äratähendamiseks kunagi ei leita. Kui tahtakse, leitakse.

Kuigi ei peaks leitama, ei maksaks siiski sellele ortograafia puudusele muidu soovitamataid vorme ohverdada, selle puuduse katmist otsustab kohasuse-põhjusemõtte lipu alla seades.

2. „Sülle“ oleks ikkagi erand, sest et meie praeguses „ametlikus“ kirjakeeles mitte „tulde, merre“, vaid „tulde, merde“.

3. Niipalju kui mina olen kuulnud, esineb „poole“ kolmandas vältes; ta võib seega ka algupäraselt illatiiv olla (nagu Soomegi keeles).

4. -de lõpulised illatiivid ei paku küll ise d- (t-) hääliku kordumist, vaid edendavad seda ometi, kui neile t-ga algavad ehk d- (t-) häälikut sisaldavad sõnad järgnevad. Kettuneni toodud näitustel ei ole maksvust, sest et ta häälikute esinemise statistikat arvosse ei võta. Et d- (t-) häälik Eesti keeles

kõigist häälikuist kõige sagedamini esineb, siis on kordumaise-hädaoht just siin kõige suurem.

5. „Mõjuandvad keelevirtuosisid“ Tuglas ja Suits „tundsid“ esiti ka mõnest muustki vormist „löbu“ (nagu -ismus, -a ja -sid osastavas, -ivad jne.), mille asemele oli uuendusi soovitud (-iam, -e osastavas, -id jne.), kuid nad on vaheajal, nagu nende kirjutusist näha, oma maitset muutnud. Loodetavasti ei viivita nad seda tegemast selleski küsimuses, seda enam kui näevad, et mõõduandev enamik „meele“ poole kaldub (kõik grammatikud: J. Jõgewer, H. Põld, V. Ridala, Eesti Kirjanduse Seltsi keelekomisjon ja selle poolt väljaantav ortograafiline sõnaraamat, peale selle veel mitmed kirjanikud, nende seas Eduard Wilde, nagu seda näha ta viimsest romaanist „Mäeküla piimamees“).

6. Õigupoolest on iga uuendus- ja parandusettepanek, kõige vähem radikaalne, mis üksiku poolt tuleb, individuaalne või individualistlik, sest keegi ei või ju absoluutselt kindel olla, kas sellega „ühiskonna“ maitse solidaarne saab olema või mitte. Seda selgitab alles ettepaneku saatus praktikas. Seega tunnistatagu ka äärmiste uuenduste ettepanekud lubatuks; nende tegemine ei ähvarda ju ühiskonnale mingit tõsist hädaohtu. Lähevad nad läbi, siis on „pooljultunud individualist“ ühiskonna maitset õieti tabanud, mitte seda vägistanud oma isikliku mõnu tagaajamiseks. Ei lähe nad mitte läbi, siis on ühiskond oma otsuse annud ja kahju kannatab ainult ¹⁾ „individualist“. Seepärast ei tohiks ka uuenduste arvustajad nii kindlasti ühiskonna nimel kõnelda, nagu oleks ühiskond neid seks häälteenamikuga volitanud, vaid nemadki on ses suhtes samuti individualistid, kelle arvustuse õiguse või mitteõiguse üle ühiskonna jõudude enamik alles tagant järele oma otsuse annab.

Joh. Aavik.

Hääliku o elustamisest.

Kõige arusaadavam põhjus, miks o nii suurel hulgal kadunud, on see, et ta tarbetumaks oli saanud. Teda võib siis elustada selle läbi, et temale kohuseid otsitakse ja peale pannakse:

- 1) Ainsaks vahetegiaks olla sõnade vahel näituseks: aru, haru, aro, haro (neli tähendust kergesti leitavad), mago — ma o, aga madu — ma u, ligo — lio, aga liug — liu, nõgo — nõ o, aga (hea) nõ u jne.
- 2) Tundemärgiks olla, et tähed b, d, g sõnade teises paines välja langevad.)

Kirjutatakse ju hea meelega: veo, hao, jao, prao, lao, vao, nao, käo, näo, teo, kaon, laon, taon jne. Kirjutatagu siis need sõnad ka esi-

1) Seep see kõige suurem eksitus ongi! Kas see keeleline anarhia, mis Eestis praegu kujunemas, ainult mõne „individualisti“ kannatada jääb? — Keele uusust võib iga ühiskonna-liige teataval viisil omaks pidada ja seda ühiskonna nimel kaitsta.

Lauri Kettunen,

meses paines o-ga: vedo, hago, jago, prago, lado, vago, nado, kägo, nägo, tego, kadoma, ladoma, tagoma jne.

Ühes o elustamisega oleks siin tähtis foneetikaline ja grammatikaline võit saavutatud: vahetegemine o ja u vahel, mis neis sõnades foneetikaliseult väga kõikuval alusel ja grammatikaliseult täiesti mitte soovitav, oleks kõrvaldatud. Ka muud täishäälikud jäägu kus iganes võimalik muutmata, näituseks ligo — lio (mitte leo), kibo — kio, tigo — tio, ido — io, sion — sidosin, iga — ia, viga — via, siga — sia, rida — ria, uba — ua, suga — sua, luba — lua, luen — lugesin, puen — pugessin, pian — pidasin jne.)

3) Nimed lõunamurde piirkonnast, kus o räägitakse, kirjutatagu ka nii: Võro, Nuustako, Võnno, Paisto, Aido, Tarvasto jne.

Küsitavaks pean aga o kirjutamist sõnades: lugo, sugo, kubo, pugo, ehk küll teine paine kõlah: loo, soo, koo, poo. Esimese silbi u järel oleks o teises silbis liiga pealetükkiv ja võõras kuulda ja mitte eestilaadiline.) Sellepärast oleks parem: lugu, sugu, kubu, pugu.

Üleüldse ei ole mõõduandev esimeses reas siin mitte o ja u arvatav ilu või inetus, vaid selle ebakoha kõrvaldamine, et Eesti keel enam mujal ei suuda o-d käsitada kui esimeses silbis.)

Lootus o-d võimalikult laial alusel elustada, selle läbi, et „kui inimised ühtelugu rükituna näeksid õnneto, kiriko, vasto, kirjotama, siis hakkaksid nad vähehaaval viimati ka nii kõnelema“ (Katsed ja näited, Joh. Aaviku välja antud, lehek. 38), on nõrgal alusel. Palju ennem on karta, et see täide ei lähe, kui loota, et täide läheb. Igatahes oleks aga aastakümnete pikkused segaduste ja kahevahel olemise pünad läbi kannatada ja lõhe laienemine kirja ja kõne vahel kindel.

Et häälikute vääramata vahetegemises nägemise peale tohiks loota, selleks peaks häälikute nägemine ka kõigiti heas korras olema. Seda meil aga ei ole, sest ka Eesti keeles leidub otse nagu sihilikku häälikute nägemise erksuse tuimendamist ja eksiteele viimist (täht h sõnade alguses; kirja võimetus häälikute peenendust ja teise ja kolmanda järgu vahet ära tähendada; kirjas üü, aga kõnes üi päris üleüldine ja täielikule võidule pääsmas, kirjas inetu äe, aga kõnes ää; kirjas päris võimata herra, aga kõnes ainult härra; kirjas pähe, aga kõnes pähä jne.). Väga halba õpetust selles asjas leiame ülemalnimetatud raamatust (Katsed ja näited) lehek. 38: „Tarvitseks o esialgu ainult ortograafias tarvitusele võtta, kuna häälmine veel endist viisi võiks jääda.“ Selle tarkusega saaksime õige ruttu nii kaugele, et meil kaks Eesti keelt oleks: üks kirjas, teine kõnes.)

Liiga palju nõudes võime kergesti sohu ja rappa sattuda, aga vähese nõudmisega tungime kindlasti läbi.)

Võib olla, olid o kadumiseks aga ka järgmised põhjused mõõduandvad:

- 1) Teda leidus ehk võrdlemisi liiga palju ja selle peale reageeris rahva keeleinstinkt omalt poolt jälle selle liialdusega, et ta tõna väljaspool esimest silpi hoopis kõrvaldas.

- 2) Eesti keele sõnades on ehk liiga palju vokaalilisi (lahtiseid) lõppusid; u kaldub aga enam kinniste poole ja sellepärast leidis ta enam poolehoidmist.
- 3) Ehk on u-l aga ka tähtsaid edulisi omadusi o kõrval. Ta on nimelt vokaalide skaala (a, o, u) sees äärmine häälik, seega on ta möödapääsmata vormikindlam ja tabatavam (ladusam) vahemisest häälikust o-st.

Oleks vististi soovitatav uuendust mitte liiga laiale alusele rajada.

1. IV. 1916

K. Preisberg.

*

Veel o-hääliku elustamisest.

(Vastuseks K. Preisbergile.)

Üleüldiselt nende põhjenduste juure juhatades, mis o elustamise kasuks oleme esitanud raamatuis „Katsed ja näited I“ lhk. 33—43 ja „O sõnastikus“ (Sõnatüved, kus endine o — kaugemal esimest silpi tuleks praegose u asemel jälle tarvitusele võtta. Hind 35 kop.), tahaksime siin ainult mõnele K. Preisbergi väitele vastata:

1. Vorme ‚lugo, sugo, kubo‘ ei ole ma nõudnud, vaid siin püsigu u: ‚lugu, sugu, kubu‘ (nagu Soomegi keeles).

2. Kiri hakkab siis kõnekeele ja häälmise peale mõjuma ja seda enda järele modifitseerima, kui publikumis t e a d v u s kujuneb, et nii peab kõnelema kui kirjutatakse (järelikult ka o poolest), eraldi, kui t a h e t a k s e o elustamine läbi viia.

3. O muutumine u-ks ei ole muuga seletatav kui rahva sellekohase artikuleerimise-energia lõtvumisega, mis sündis täitsa iseteadmata psüchofüsioloogilisel põhjusil. Mingisugust teleoloogilist (ettekavatsetud eesmärki taotlevat) püüdu rahval ses asjas ei ole olnud.

Joh. Aavik.

Väike märkus piibli keele paranduse asjus.

Lugedes hr. J. Bergmanni poolt avaldatud kirjutust „Matteuse evangeeliumi viies peatükk“ („Eesti Kirjandus“ nr. 3, lhk. 64—72), kus proovitrükk ja preestrite komisjoni tõlge kõrvutatakse, tuln sellele mõttele, et kas praegu üleüldse alles vara ei ole lõpulist piibli parandust teha. Meie keel on praegu teatavasti suures ümberkujunemise-ajajärgus ja need põhjused, mis seda valitsevad ning juhiivad, ei tohiks ka piibli tõlke parandajail tähele panemata ja kasustamata jääda, niipalju kui see selles asjas kohane. Kui seda aga ei tehta, siis tuleb lähemas tulevikus jällegi uus parandus ette võtta, sest et endine siis ruttu vananeb. Pealegi on ju praegu alles hoopis võimatu mingit eestikeelset teksti lõpuliselt parandada, sest et vaated õigekeelsuse asjus alles kujunemas on; ühtelugu selgivad ja pretsiseeruvad vaated ja teadmised ja rikastuvad juute detailidega. Millest meil praegu veel aimugi ei ole, võib paari

aasta pärast hästi välja töötatud teooriaks olla välja arenenud. Nii kahtlemata eksib hra Bergmann, kui ta arvab, et proovitrükk objekti poolest veata on, kuna just objekti tarvitamine see on, milles Eesti keel praegu alles suurt vankuvust ja ebakindlust pakub. Igatahes eksib ta, kui ta järgmises preestrite komisjoni tõlke lauses objektiviga näeb: „Seepärast kui oma a n d e altari ette tood“ ja selles ainsaks õigeks osaobjekti peab, nagu proovitrükis: „Kui sina siis oma a n n e t altarile viid“; sest järgnevast lausest „siis jäta oma anne sinna altari ette ja mine enne ja lepi oma vennaga ära“ selgub, et ande viimine lõpetatud tegevuseks tuleb pidada. Ka ei ole viga „ja kes sinuga tahab kohut käia ja sinu k u u e võtta“, sest objekt „kuue“ ripub otsekohe infinitiivist „võtta“, mitte verbum finitumist „tahab“. Et aga niisugusel juhtumusel sagedasti osasihitust tarvitatakse, siis on siin tegu verbum finitumi mõjuga üle infinitiivi selle objekti peale, — tendents, mis kahjuks ikka enam ja enam hakkab maad võtma. Niisugusel korral aga peaks ka täissihitus lubatud olema. Ja et hr. Bergmann ise objekti tarvitamises kindel ei ole, vaid partitivismi kaldub, näitab järgmine ta lause: „Iseäralist raskust teeb harjunudki tõlkijale objekti õieti tarvitamine „kas tuleb osastavat või sihitavat käänet võtta“, sest siin oleks kahtlemata õigem täissihitus: „kas tuleb osastav või sihitav kääne võtta“.

Ka olen niihästi proovitrükis kui preestrite komisjoni tõlkes märganud palju kõiksugu tarbetumaid sõnakesi, nagu „mitte, peal, peale, ära, välja, teie, meie, siis“, mis paremini võiksid ära jääda.

Joh. Aavik.

Kirjandusline ülevaade.

Ednard Wilde. Mäeküla piimamees. „Mõtte“ kirjastus Tallinnas. 244 lhk. Hind 3 rbl.

Liig nõudlikud inimesed soovivad romaanilt, ta olgu aja- ja ilmapildi kõigekülgne peegeldus. See nõue on küll romaani ja novelli üks-teise vastu seadmisel tekkinud ja teeb ülesande liig raskeks ja koguni ilmaaegsekski. Üsna küllalt on sellest, kui mõne inimese elupildi, elukäigu, arenemise sisse terve tema kitsam ümbrus ja tema kaasaegsed mahuvad ja meis intensiivset kaasaelamist võimaldavad.

Mäeküla piimamehe ümbrus ei ulata kaugele. Mäeküla mõisast viib tee linna. Ja linna taga lõpeb maailm.

Mäeküla piimamehe kaasaegsed ei ole suured ja kõrged, nende vaatepiir ei ulata ka mitte kaugemale kui piimamehe oma. Mõisnik v. Kremer ainult on Tallinnas käinud. Ja taga Tallinna lõpeb temagi maailm.

Age nad kõik elavad huvitavat elu. Ja lugeja elab kaasa. Suure huviga kaasa. Romaan, mis kolme isiku, Mäeküla mõisniku, Mäeküla piimamehe ja tema naise vahel mängib, annab elava pildi kogu sellest ajast, vaadetest ja ümbruskonnast, milles vaene piimamees oma saatuse leiab.

Ei ole selles võitluses — mida õiguse pärast võitluseks ei tohiks nimetada, nii vaikselt areneb ja lõpeb ta ilma draamalikkuseta — võitjat ega võidetut selles mõttes olemas, et keegi teist hukkab. Ei ole seal vägivalda, ei ole seal süüdi. Aga piimamees sureb, ja armidega lahkuvad teineteisest ka mõlemad teised.

Mõisnik v. Kremer on vanapoiss, kes terve eluaeg aralt elust mööda on hiilinud, kes ei ole julenud võtta, kelle südameklapp haige on, kes erutusi kardab ja piibli loeb. Ja päevade roomavat edasijõudu nähes ka oma elu tühjust tähele paneb, mitteelatud elu, ja kelle pilk äkki kuendikumehe Prillupi naise peale peatama jääb.

Kuendikumees Prillup mattis kolme nädala eest oma endise naise ja nüüd on ta selle õe Mariga abielus. Ja Kremer kõnnib häbelikult Mari ümber.

Kust ta lõpuks selle julguse võtab, seda ei tea, aga Kremer teeb Prillupile ettepaneku: Prillup hakaku piimarentnikuks, „ollendriks“, ja naine — nojaa ja nii, ja mis sest siis ära ei oleks!

Prillup, see karvanäss ja saunamees, mõtleb alguses küll, et asi ikkagi õige naljakas on ja et herradel ikka küll õige hullud mõtted on, mõtleb aga pärast ka, et mis sest siis ikka ära ei oleks. Ja Mäeküla „ollender“ olla, vaesest hurtsikust välja pääseda, hoobelda võida, nagu praegune piimamees hoopleb, ja raha püksitaskus kõlilstada, nagu praegune seda teeb — ja Mari, kuule nüüd, mis sest siis ikka ära ei ole!

Aegamööda hakkab mõte sööma, ja sööb ja sööb. Sauniku pilk viibib alati Mäeküla pool, kus piini kappadesse sorab ja sealt linna viiakse, linnasti kõliseva raha kujul tagasi tuleb. Ja käib Marile peale. Ei olegi muud juttu, ei ole muud motet enam. Jääb haigekski. Kuni Mari lõpuks järele annab.

Ja nüüd on see tõeks läinud, mis enne nagu unenägu ja unistus paistis. Aga on ka õige tõsiseks läinud. Prillup on nüüd piimamees. Tema vaated muutuvad, arenevad kättesaadud paleuse kaudu. Teda vaevab miski. Ta vaatleb oma naist ja ta pigistab hambaid kokku. Saunikust hakkab inimene arenema, kel pilk on oma naise jaoks: ja see naine ei ole mitte tema naine.

Igatsetud taevariik ei ole ka mitte taevariik. Lugu läheb ikka tõsisemaks. Kõrgemale kasvanud saunik tunneb nüüd, et töö mitte töö ei ole, kui sul miski südant sööb, et käed sul närvetud on, kui sa ennast oled määrinud, ja et kõik mäest alla hakkab libisema, kui mõtted laokil on, ja viha hinges, kui siit tuge otsid ja sealt, kui siit kinni hakkad ja sealt, ja viimaks pudelist. Mäeküla piimamees sureb viina kätte, kogemata ja tahtmata, nagu viina kätte surrakse. Aga see surm on ainult nagu päästja — kõik oli juba nii kui nii otsas, tööjõud, võimalus endistesse oludesse tagasi pääseda ja võimalus uusi kohaseid olusid leida.

Ja Mari läheb linna. Naerab kurvale ja iga närviga teda pidada tahtvale mõisnikule rõõmsalt vastu ja näkku ja läheb linna. Sest linnas on nii palju näha, linnas saab nii palju kuulda. „Mul on jõudu, ja linnas

rahvast paksu. Mõtlen aiva alati, et mis ei või seal kõik inimesele juhtuda!" Nii ütleb Mari, ja niisugune ta on.

Jah, niisugune see Mari on. Noor ta on ja tugev. On laisk ja virk. Tahab laisk olla ja maailma imesid vaadata. Ja tööd murda tahab ta, kui ta seda tarvilikuks peab. Ei saa temast aru. Ei saa v. Kremer temast aru, ei saanud Prillup temast aru. Lugeja ka mitte. Lugeja mõistab ainult, et ta armas inimene on, kes oma sisemiste seaduste järele käib, mis selged ei ole. Lugeja saab temast aru, nagu Prillupi lapsed temast aru saavad, kellele ta muinasjutte jutustab, kellega ta kurni viskab ja kellega ta koos kadrisanti teeb. Valmis iga rõõmu ja nalja peale. Hingeliselt sirge ja tasakaalus. Ja sellele hingele ei pääse juure, et teda seletada. Jääd ainult tema ees seisatama nagu mõne elementaarse nähtuse ees. Ja kujutad enesele ette pilti, kuidas ta oma surnud mehe kulmu pealt salgukese juukseid kõrvaldab ja pikkamisi tema otsaesist silitab. Hellalt ütleb ta: „Seda põld tarvis! Ei, seda põld tarvis!“ Siis heidab ta surnu kõrvale ja jääb rahulikult magama.

See „seda põld tarvis“ on üks neist vähestest kohtadest, kus Mari literatuurikeelt, kirjandusevõtte mõttes, tarvitab. Ühel teisel kohal hüüab ta Sepa-Juhanile, kellega teda salajased hingeniidid ühendavad, ilma et nad teineteisele lähedale saaksid: „Argpäks, seal on uks!“ Ja ka see koht on kirjandusline. Niisama nagu raamatu lõpul, kus ta v. Kremerile ütleb, et ta parem varblane tahab olla kui kanaarilind. Muidu on aga see naine puhas-loomulik omas primitiivses olekus, mille ta sealt laanevallast, sealt metsa tagant kaasa on toonud.

See romaan ei ole aga mitte selle naise romaan, vaid Mäekülla piimamehe romaan. Viimane on peategelane. Tema hingeelule on see raamat kõige rohkem pühendatud. Mari romaani peab alles kirjutama. Kui see võimalik on. Kui see üldse võimalik on niisugusest inimesest rohkem kui äärejooni pakkuda.

Kompositsiooni poolest on raamat kindel ja ümargune. Ei ole tas ilmaagseid pikkusi, ei tunne sa temas midagi üleliigset. Vähemalt esimesel lugemisel mitte. Ja, võib olla, sellepärast mitte, et ta nii mahakas maakeeles on kirjutatud, et ta igavaks minna ei saagi. On kord ometi lust keelt kuulda, mis mitte kruvitud ei ole, mis mitte sõnade otsimise rasket tööd ei avalda, mis mitte meelega peenike ja „stiilkindel“ ei taha olla. Stiil tal aga on, sel keelel, aga see stiil ei ole otsitud. Sõnad voolavad aina, laused soravad üksteise järele ja sõnatagavara on nii suur, nagu ma teda veel kuskil tähele ei ole pannud. Aga sa usud nende sulle tundmata sõnade sisse, nende murdeliste vormide ja kõnekäänude sisse, neist aurab sulle maaõhku vastu ja pilt pildi järele kerkib silma ette. Jutustatakse ilma sentimentaliteedita, ironiseerideski, kuid inimesed ja maastik astuvad nii lähedale, et sa imestad selle intimitiidi üle, mida kirjanik sinu ja kogu selle maanurgakese vahel loob. Isegi Prillupi sauna peni saab selles ümbruses oma isevärvi, ilma et tal suurt

osa etendada oleks. Sul on tunne, nagu oleksid sa mööda minnes kord niisuguse looma peale pilgu heitnud ja tunneksid teha ehk teinekord ära.

Ma pean seda romaani meie esimeseks romaaniks. Ta on seda, mida õige tubliks tööks ninetatakse. Teisi ei loe vähemalt mina mitte heameelega teist korda. Ma peaksin ennast sundima, peaksin teda kir janduslise uurimise otstarbeks lugema. Selle romaani võtad sa ka teine kord kätte ja loed teda mõnuga. Ja mõnda kohta loed sa ikka jälle uuesti.

K. A. Hindrey.

Eesti Luule Viletsused. Paljastanud Joh. Aavik. Osaühisus „Noor-Eesti“ kirjastus. 34 lhk. Hind 40 kop.

Aavikul mölgub küll mõttes see aeg, kus puuderdatud allongeparukatega vicomte'id ja duc'id riimisid lõid, kus nad väikseid enam-vähem vaimurikkaid salmikuid meisterdasid, kus riimidesse valatud ja hoolsasti tsiseleeritud *bonmot* igapähele käepärast oli ja igapähele, kes salonigis ja buduaaris liikus, oma vaimlist elu värssidetegemisega dokumenteeris. Aavikul on tarvis niisugust tasapinda, kus dilettantki juba kena luuletusega valmis saab. Ja Aaviku arvates võib sellelt tasapinnalt kergemini tõsine luuletaja tõusta, kui niisuguselt hoopis harimata tasapinnalt, nagu ta meil on.

Et ta meil harimata on, seda näitab Aavik kõnes, mis 28. märtsil 1914. a. ette kantud ja pärast kõitena on ilmunud. „Postimehe“ toimetuse liige olles on ta vist küll seda tasapinda rohkem tundma õppinud, kus käsikiri käsikirja järele sellest Eesti luule viletsusest tunnistust annab, millest kõne all olev kõide räägib. Ja vist seal tekkiski mõte, sellel alal midagi teha, mis seisukorda võiks parandada.

Aavik leiab, et kõige pealt küll luuletajatemperamendi puudus üheks põhjuseks on, mis pärast luule meil nii madalal järjel seisab. Peab seda nähtust tõuliseks omaduseks. Peale selle aga usub Aavik, et luulekirjanduse nõrkuse põhjuseks kasvatuspuudus on: „Harimatus on suur. See tuleb oma kord hää traditsiooni äraolekust. Meie luuletajail (pääle mõnede erandite) ei ole tarvilist luuletajakasvatust, mille annab kirjanduslik haridus ja muude, eelkäinud luuletajate eeskuju ja üleüldine sellekohane tasapind. See kasvatus puude on meile esiti tähtis ja huvitav. Sest kuna me tõuliste nõrkuste vastu vaevalt midagi saame otsekohe ette võtta, võime halva ja puuduliku kasvatus pahasid mõneski suhtes kõrvalda. Ainult hääd tahtmist on seks tarvis. Ja seejuures on veel vaja järgmist tähele panna: kuna kaasasündinud tõulised ja hingelised omadused enam sisu pääle määravalt mõjuvad ja selle väärtuse ning laadi tingivad, on kasvatusel pääasjaliselt vormilise külje kohta oluline tähtsus.“

Otsusele jõudes, et meie luuletajail imevähe leidlikkust on, et ainete kitsad piirid silma torkavad ja et sõnalise külje lopsaka võrsumise, vaimuka stiili, uute julgete võrdluste ja luuleliste lausete sära puudus üleüldine on, loeb autor neid nähtusi — nagu juba öeldud — tõuliste ja

ehk esialgu paratamata nähtuste sekka. Kuid noored luuletajad ärku heitku meelt, vaid luuletagu edasi, vähemalt luuletuste välist külge välja töötades ja seega luule nivood kõrgemale asetades.

Siin hakkab lugejas mingi opositsioon ärkama. Sest siin soovitakse midagi, mis mõne inimese seisukohalt vaadates ehk koguni mõistlik on, mis ehk edasi võiks viia, mis aga teise meelest otse hirmus oleks. Ja mina isiklikult kuulun nende teiste sekka. Sest mida siin soovitatakse, see on see suur keskpärasus, millel, võib olla, igal pool oma eluõigus on, minu arust aga mitte iialgi kunstis. Kui teda kunstis olemas, siis on tema vabanduseks jõupuudus. Aga et keskpärasust õigustama hakatakse, käib kõvasti tunde vastu; et keskpärasust julgustada tuleb, seda ei taha kunst, kes valu ja kirega kõige kõrgemale püüab, mitte sallida.

Kui me sellest küsimusest aga mööda läheme, siis jääb meile kõnest tema paljastavas mõttes. õige palju huvitavat ja õiget üle. Ilmaeagseks pean ma aga, et Aavik näituseks, kui halb meie luule võib olla, nimelt halvast kõige halvema võtab ja luule-analfabeeti Jüri Õunapu't tsiteerib. Õige, ta näitab Õunapu „luule“ kallal, et sel ka kõige lihtsamad meetrika-seadused tundmatad on. Aga mispärast siin ekstreemide juure asuda? Palju huvitavam oleks olnud, kui Aavik ka meie keskpärase ja isegi kõige paremate luuletajate juures neidsamu vormivigu oleks leidnud — neid on ju olemas — nagu ta meie hümnuse „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm“ fraasilist ja vormipuudulikku ilmet valgustab. Ta oleks ju näitusi ka Ridala luuletustekogust „Kauged rannad“ võinud tuua, kus muidu nii vormi peale rõhku panev luuletaja rütmusega hästi vägivaldselt talitab. Loetagu luuletust „Äikese õõ rannal“:

Siis taas tõusis tuul ja hingas äkki, puhus, rauges,
sahistades puude latvu, puhmaid, vesiheinu, roogu.
Tõusis uuest keerdes, ähisedes pimeduses kauges,
pannes vihas välgatama laine harjad, saades hoogu.
Mässama löi meri, äkki, märatsema taeva alus;
lained ähkisivad, türtsisid, tuul vihises ja vingus;
hoigasivad rannad, metsad ägasivad valus,
nagu hingehädas rabeledes surma julmas lingus.

Skandeerides oleks rütmus niisugune:

— — — — — | — — — — —

— — — — — | — — — — —

— — — — — | — — — — —

— — — — — | — — — — —

— — — — — | — — — — —

— — — — — | — — — — —

— — — — — | — — — — —

— — — — — | — — — — —

— — — — — | — — — — —

— — — — — | — — — — —

— — — — — | — — — — —

— — — — — | — — — — —

(pange tähele, kuhu siin tsäsuur langeb!)

(tsäsuur! missugused vigased värsjalad!)

(ei tea, kuhu tsäsuuri panna! — üks värsjalag puudub!)

(tsäsuur nihkub ette, kui teia mitte keset sõna panna, kus ta aga veel imelikuma rütmilise segaduse looks).

Kõite arvustusline külg on üleüldse õige lugemiseväär. Neile võib raamatut soovitada, kes kuidagi viisi teadmatuses on, mida luulelt nõutakse. Noor, valmimata luuletaja leiab siit paljude küsimuste kohta teatavat selgust. Ja osalt ka kõite didaktilise osa kaudu, ehk see küll ikka rohkem dilettantidele on määratud, kuna kunstnik seda juba ammu taevalt on saanud, mida siin temale päheõppimiseks pakutakse.

Sellele, mis autor *vers libre*'i kohta ütleb, tahaksin natuke vastu rääkida. N. n. „vaba värss“ on autori meelest ainult proosa, ei käi seega mitte luuletuste sekka. „Sest seda võib niisama vähe luuletuseks nimetada, kui süsteemita hüplemist ja karglemist tantsu nimega austada.“ Selle vastu tahaksin ma ütelda, et meil küllalt vaba värssi laiskuse pärast on tehtud, et halbu küllalt on, mil iga rütmus puudub. Et aga vabal värsil oma sisemine rütmus olemas on, seda ei saa need salata, kes, ütleme, Arno Holzi Phantasuse-tsüklist on lugenud. Kui Anvik vaba värssi tarvitamise eest hoiatab, siis tuleks kõige õigemaks põhjenduseks küll seda võimalust lugeda, et ta inimestes, kelle rütmusetunne mitte arenenud ei ole, pealis-kaudsust ja korralagedustki vormis võib kasvatada.

K. A. Hadrey

H. Põld: Eesti keeleõpetus. I jagu: Hääle- ning sõnaõpetus Tallinnas 1915. 168 lhk., hind 1 rbl.

Nimetatud teosele on V. Ridala omistanud pikema arvustuse „Eesti Kirjanduse“ läinud aasta viimases numbris. Kõige üksikasjalikkuse peale vaatamata ei ole ses loomulikult kõike võidud öelda. Asja tähtsust silmas pidades pole üleliigne nendegi ridade kirjutajal esitada omi arvamisi H. Põllu keeleõpetuse kohta, niipalju kui need V. Ridala omis ei sisaldu ehk neist laiku lähevad.

Eeltähendatud keeleõpetuse pikem väljaanne on määratud kõigile neile, kes tunnevad huvi meie keele vastu, lühem koolidele. Selle kohaselt oleks tahtnud esimeses mõnda peatükki täielikumana näha, iseäranis „Eeljuhatus“ ja mõnda osa foneetikast. Täielikumalt, pikemat esitust oleks juba sellepärast vaja olnud, et Eesti keeles pole senni pea midagi kirjutatud n. n. üleüldise keeleteaduse kohta, mis põhivaateid annaks oma emakeelegi põhjalikumale arusaamisele.

Eeljuhatuses väidab autor, Eesti keel kuuluvat „oma chituse poolest“ n. n. Lääne-Soome keelte hulka. Mitte ainult „chituse“, s. o. vormi- ja lauseõpetuse, vaid ka oma „olluse“, häälikute algsüsteemi ja sõnalise raudvara poolest. Ses mõttes aga Soome-Ugri-Samojeedi keelte hulka, mitte ainult „Lääne-Soome“, nagu kuulub autori ebatäpisele ütlusviis, olgugi et ta paar lauset hiljemini S o o m e - U g r i keelte sugulusest kõneleb.

Ebatäpisele on Hääleõpetuse 1. paragraafis lause: „Kõik tähed kokku kutsutakse tähestikuks.“ Toonitamata on jäänud Euroopa keelte tähestikkude ajaloolistel traditsioonidel põhjenev järjekord, olgugi omalt olemuselt ebafoneetiline, mis asjaolu paistab silma iseäranis võrreldes Sanskriti keele'äärmiselt järjekindla foneetilise tähestikuga.

2. paragraafi 1. täh. kõneldakse, tähte f:i (Pöld kirjutab millegi pärast f:u, samuti s:u) tarvitavat „uuemates laensõnades“. Peaks ütlema: „kõige uuemis kirjakeelsis laenudes“, sest „uuemad laensõnad“ võivad keeleteaduses olla siiski aastasadade vanused.

Sama paragraafi 3. täh. seletatakse, lõpu õhkhääle äratähendamiseks tarvitavat märki '. Peab jällegi juure lisama: keeleteaduses, kuna harilikus kodanlises kirjaviisis apostroofil on teine tähendus.

Sama paragr. 5. täh. seletatakse, Ladina keele sõnus hääldatavat silpi *ti* täishääliku ees *tsi*:na. Oleks võinud väga hästi selle vananenud hääldamiseseaduse esitamata jätta.

Enne 5. § oleks pidanud andma mingi seletuse kõneorganidest ja siis täielikurnalt esitama häälikute sünnitamist, hääldamise viisi ja kohti. Sellele oleks pidanud järgnema häälikute võrdelise kõlavuse, sonoriteedi esitus, ilma milleta on võimatu teaduslikum vahetegemine *n. n.* täishäälikute ja umbhäälikute vahel, samuti silbigi definitsioon, mille puudulikkust juba V. Ridala omas arvustuses on toonitanud. Viimane küsimus omandaks iseäraliku nägelikkuse mõne mitmesilbilise sõna kümogrammi, kõlavuse joonkava esitusel: silma nägemisel saadaks aime neist kõlalisist üksusist, kõlavuslaineist, mis sünnitavad silbi.

Pikemalt tuleb peatada häälikute vältuse küsimusel. V. Ridala leiab tarbetuma olevat 4. völdet esitusse tuua, „praktilise selguse pärast“ juba 3 völte juure jääda soovitades. Ei tahaks siiski selle Weske-Hermanni ülesseatud *e r i p a r a d i g m i d e s* esinevate häälikute kõlamuljelise kolme hääleastme õpetuse revideerimist keelda, kuid selles ei tohiks jällegi ainult kuulumismuljeist välja minna, mis võivad olla väga subjektiivsed ja ebatäpiseks. Eksperimentaalseid Eesti häälikute pikkuse uurimisi vaadeldes¹⁾ leiame aga, et neljastki astmest *v ä h e o n*: Kettunen märgib Kodavere murdes koguni 6 täishäälikute pikkusastet, näit.: *ā* (ülilühike), *a* (lühike), *ā* (poolpikk), *ā* (pikk nõrgas astmes), *ā* (pikk kõvas astmes), *ā* (ülipikk). Kui me aga Kettuse esitatud kümogrammidest kõik *a*-hääliku pikkusastmed sekundi sajandikkude järele ritta seaksime, saaksime järgmised 45 eri-pikkusvahet: 2,8, 3,3, 3,5, 3,6, 3,9, 4, 4,3, 4,5, 4,7, 4,8, 4,9, 5, 5,1, 5,2, 5,3, 5,5, 5,7, 5,8, 6, 6,1, 6,2, 6,3, 6,5, 6,7, 6,8, 7, 7,2, 7,3, 7,4, 7,5, 7,8, 7,9, 8, 8,2, 8,7, 8,8, 9,7, 10, 10,1, 10,2, 10,7, 10,8, 12,2, 14,9, 15,5. *s*-hääliku kohta saaksime samal kombel 36 pikkusvahet, neist esimene 2,5, viimne 22,5, nii siis koguni 9 korda pikem esimesest.

Kahju, et Dr. Kettuse teoses ei leidu võrdlemiseks Lõuna- ja Põhja-Eesti murrete kohta kümogramme, mille olemasolekust Helsingi ülikooli foneetilises laboratooriumis ta kõneleb oma doktori-väitekirja

1) Dr. Lauri Kettunen, Lautgeschichtliche Untersuchung über den Kodaferschen Dialekt, Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia (*Mémoires de la Société Finno-Ougrienne*) XXXIII, Helsinki 1913; kümogrammide lhk. 58—66.

eeskõnes.¹⁾ Arvatavasti poleks häälikute kvantiteedi mitmekesisus neis palju vähem olnud.

Ei saa arvata, et keeleõpetuses kõiki neid pikkusvahesid saaks vähegi detailsemalt liigitada, sest üksiku hääliku kvantiteedi kohta on mõõduandvad niihästi praegused kui endised rõhuolud, naabruses olevad häälikud, seisukoht sõna algul ehk lõpul jne. Ungari keeles võib näit. ühesilbilise sõna pikk häälik lüheneda koguni veerandi võrra, tuletuslõppude järkjärgulise juureliitmise tõttu, mis nõrgestavad esimese silbi häälamisenergiat.

Ei tarvitsegi liiga peent liigitust, sest ühes ja samas näituses esineb Eesti keeles ikkagi ainult kaks astet: nõrk ja tugev, nagu muiski sugukeelis. Sel asjaolul on keelejalooliselt ja praktiliselt tähendust, seda peab silmas pidama. Muu üle peab esialgu teoreetilisele selgusele jõudma.²⁾

18. § tähendus kutsub mõnegi vastuvaidleva märkuse esile. *h*:l olevat 1. ja 3. välde (*r a h a*, *r a h v a*), puuduvat aga 2. ja 4. Kuid illatiivid nagu *e h h a*, *v a h h a*, *r a h h a* jne., mida vahest leidub riismeina rahvakeelestki? Kahtlemata on siin *h* 4. astmel. *η*:l puuduvat 1. ja 4. välde, kuna tal 2. ja 3. olevat: *r õ n g a s* (= *rõηηas*), *r õ n g a* (= *rõηga*). Kuid illatiiv *r õ n g a*? Eks selle *η* ole kõvem kui omastava? *j'* ja *v* olevat ainult 1. vältes olemas. Kuid vormid nagu *maija*, *ivva*, murdelised *kavva*, *nõvvan*, *põvv* jne.?

Kaksikäishäälikute ja kaksikkaashäälikute üksikute osade väldete kohta võib mõnelgi puhul olla teisel kuulmisel, näit. varssa pro varssa, nagu Pöld (V. Ridala märkus -*rss*-, samuti -*ml*- kirjakeelse ebatraditsionaalsuse kohta ei pea paika: meil pole põhjust hakata soetama niisuguseid ebaorgaanilisi traditsioone keele ega kirja). Kuid siingi libiseme pinnale, kus ainult foneetiline eksperiment võib anda aineid lõppotsuste tegemiseks.

Kust on saadud väide, Soome-Ugri keeleteaduses olevat Eesti $p = BB$, $t = DD$ ja $k = GG$? Dr. Kettuse kümogrammide ei näi seda lubavat, kuna neis näit. *k* võib vältuselt koguni lühem olla kui *G*, *t* lühem kui *D*, *p* lühem kui *B*. Oma teose esimesel leheküljel peabki Kettunen *k* ja *G*, *p* ja *B*, *t* ja *D* erihäälikuiks, mitte aga esimesi viimaste teiseks astmeks, nagu Pöld. Eraldab neid häälikuid teineteisest viimaste kitsam artikulatsiooniala, nõrgem kõneorgaanide artikulatsiooni põnevus ja kokkupuude ja häälesulu katkemise nõrgem õhuvool.

Eesti keele rõhu kohta on H. Pöld arvamises, et see on ekspiraatoriline, häälejõuline, ühtlasi kvantitatiivne, pikkuseline. Ta jätab aga

1) Lautgeschichtliche Untersuchung über den Kodaferschen Dialekt. II. Vokalismus. Akademische Abhandlung von Lauri Kettunen, mag. phil. Helsinki 1912.

2) Umbes neid mõtteid on esitanud lektor J. Jögewer omil ülikooli-V. E.

hoopis nimetamata, et Eesti rõhk on kahtlemata muusikalinegi. Rõhualune häälik pole mitte ükski kõvem, vaid heli poolestki kõrgem, nagu kõne nootidesse märkimine näitaks. Rõhutatud hääliku kõlaline pikemus näib aga kahtlane olevat. Eesti keeles on ju lühikeste ja pikkade häälikute vahe peajoonis alal hoidunud, nii et häälikute pikkus ja lühidus ei olene mitte rõhust, nagu Vene keeles, kus alg-Slaavi häälikute pikkuse vahekorrad on kõik samastunud.

Täitsa ekslik on igatahes Põllu väide, Eesti keele kõla liikuvat muusikaliselt $\frac{3}{8}$ taktis. Ennemini juba $\frac{2}{8}$ taktis, nagu ka pilk Dr. Kettuse kümogrammidesse aitab tõendada.

§ 46-das ei ole sarnanemise käik täpisealt esitatud. Mitte *b* ja *d* ei sarnane *m*:ga ühendustes *-mb-* ~ *-mm-*, *-nd-* ~ *-nn-* jne., vaid *b* ja *d* nõrgaastmelised vastavused β ja δ : *-mb-* ~ *m\beta-* > *-mm-* ja *-nd-* ~ *n\delta-* > *-nn-*.

Peenendust märgib Põld vananenud kombel täpiga tähe all ehk peal (lhk. 30), kuna palju üleüldisem on ses mõttes komma tarvitamine tähe kohal.

Lhk. 39 ühendab H. Põld ühte liiki sõnad *a e g*, *p o e g* ja *l õ e g*, viimase omastav *l õ j a*, osast. *l õ e g a*. See sunnib oletama mingi *loiga algvormi *aiga ja *poiga eeskujul. Selle vastu aga tunnistab üleüldisem *l õ õ g*, g. *l õ a*, algupärasest pikast täishäälikust; j on nähtavasti hiljemini mõnes murdes sisse tunginud, vahest nominatiivi murtud *õe* < *õõ* mõjul, mis tegi võimalikuks *p o e g-* ja *a e g-*sõna analoogia.

Vastu peaks kõnelema ka nimetavale *loi*, om. *loiu*, os. *loiu*, mis Wiedemanni järele Alutagusest pärit; harilik kirjakeelne vorm oleks *loid*, *loiu*, *loidu*, vrdl. *loidam*, *loidus*, *loidata*.

See käänamisel oleks võinud paar lühemat vormi rohkem olla, nimelt omastav *see*, olev *seena* ja ilmaütlev *seeta*, pikemate kõrval. Nende ja nende kõrval peaks lubatama tartukeelsid neide ja noide, mis algupärasemina oleksid ühtlasi aluseks kogu mitmuse lühemile vormidele (neile, noile, neiks, noiks jne.).

Alistavate (subordineerivate) sõna tuletusel ei tarvitseks Wiedemanni vananenud alidus-sõna tsiteerida, mis oma transitiivse tähenduse tõttu alistus peaks kuuluma, nagu Soome keeleski.

V. Ridala vaidleb vastu Põllu märkusele *-tsi* ja *-ste-lõpulist* kohanimede asjus (lhk. 132), kaheldes, et kas *-tsi* on rahva suus tekkinud *-ste-lõpust*. Mul on aga käepärast üks näitus, mis siiski Põllu kasuks kõneleb: ametlik, kirjakeelne Mekaste kuulub rahva suus Mäkätsi (Kodaveres, Jõe vallas). Võiks sel puhul sedagi tähendada, et *st* Tartu murdes ja Kodavereski tihti *ts*:na esineb; vrdl. Wied. päritsiku, ületsiku; perätsite, perätsiku Võnnu, Rasina (minu murdesõnade kogust); liGiTsikku Kodavere, Kettunen. Kas *ts* < *st* on Tartu murdes üleüldine, seda ei julge ma tõendada.

Teiselt poolt võiks aga osa *tsi*-kohanimesid olla ainsuse omastavad mingisugusist vahest slaavipärasist *ts*-nimetavist, iseäranis Lõuna-Eestis.

Igatahes on aga *-tsi*-kohanimed suures vähemuses *-ste*-kohanimedega võrreldes, nagu seda tõendab kodumaa aadress-kalendri läbivaatamine.

Lhk. 137 on mõni sõnaseletus vähe küsitav. E n n a t u — kel alati kiire, on siiski eitava tähendusega *tu*-sõna: keda on võimatu ennata (— kiiresti püüda). Ajasõna k ä r s i m a tähendab just „kannatama“, mitte aga „kannatamata olema“, nagu Põld nähtavasti Wiedemannist on valesti aru saanud „(e (u m) n e g a (t i o n e) ungeduldig sein, bewegt sein, geschäftig sein, sich zu thun machen“: ei kärsi — ei kannata). Siit järgneb, et ka k ä r s i t u on eitava tähendusega *tu*-sõna, vastu Põllu arvamisele.

Lhk. 138 on ebatäpeline 262. paragraafi a b: tegevuselised nimi-sõnust otseteel tuletatud sihilised aegsõnad võivad tähendada „selleks olemist, mis põhisõna ütleb“: santima, ahvima, orjama jne. Siin ei ole siiski tegemist substantsiaalse olemis-mõistega, vaid pigemini funktsionaalse esine mis mõistega: alvida võib ju ka alfv olematagi.

141. lhk. on küsitav, foneetiliselt ja tähenduseliselt segitamata s a d a m a — s a t t u m a, t e g e m a — t e k k i m a kõrvuseadmine, kuna siin reeglipärased tagasisihitavad aegsõnad oleksid s a d u m a ja t e g i m a. Vist tuleb s a t t u m a ja t e k k i m a iseseisviks sõnuks pidada, mil pole kõige lähemat ühendust s a d a m a ja t e g e m a sõnuga.

142. lhk.: T ü h i sõnast pole aegsõna mitte t ü h e n e m a, vaid t ü h j e n e m a.

143. lhk.: R ö ö k i m a ja v i l k u m a aegsõnu ei vasta ühekordistena mitte r ö ö g i t a m a ja v i l g u t a m a (mis võiksid olla tehtuselised, iseäranis viimane), vaid r ö ö g a t a m a ja v i l g a t a m a.

147. lhk.: Mitte t ö e n d a m a — t ö e n e m a, vaid t ö d e n e m a; lhk. 142. antud määrus, *-ne* liituvat omastava tüve, ei näi paika pidavat (vrld. süsinema, jagunema). Vahest oleks rohkem põhjust olnud kõvast tüvest kõnelda.

*Lõppeks keeleõpetuse keele kohta. Miks kirjutab Põld t u n d e m ä r k p r o t u n n i s m ä r k, kuna siin pole juttu mistki tundest, vaid tunnistamisest? Miks kirjutada lõppu kordavalt senini (lhk. III) p r o s e n n i? Kõigemata soomepärasus on nähtavasti e d u v o k a a l i s t e l e (lhk. 140) p r o e s i v o k a a l i s t e l e. Nominatiivseid liitumisi oleks pidanud tarvitama lõpphäälil pro l ö p p h., v ö ö f a s k e e l i s t e s p r o v ö ö r a k e e l i s t e s, t e g u v i i s i p r o t e o v i i s i (lhk. 148). A l a m j a o t u s asemel ütleksin a l a j a o t u s, nagu a l a o s a g i: siin pole tege- mist mitte alamusega, vaid mingi tervikku kuulumisega.

Ma ei ole H. Põllu „Eesti keeleõpetusele“ lähinenud äärmise keele- uendusliikumise seisukohalt. See olekski lubamatu. Pean aga siiski tähendama, et arvustatavas keeleõpetuses on mõnigi uuskeelsuse seisukoht jäädavalt kindlustatud, mõnigi uus sõna, reeglipärasem käänmis- ehk pöör-

misvorm, mõnigi eestipärasem lauseõpiline uuendus maksuma pandud, mille eest veel hiljutiti olid ägedad võitlused käimas.

Jääme ootama, et H. Põllu teose lubatud teine osa kodifitseeriks meie keele arenemise võitused ja härataks keelelist huvi ja küsimusi samal kombel, veel enamgi, kui käesolev esimene osa.¹⁾

V. Erfüts.

Lemmens, O. F. M., P. D., Leonhard, Die Franziskanerkustodie Livland und Preussen. Beitrag zur Kirchengeschichte der Gebiete des Deutschen Ordens. Düsseldorf, L. Schwann. 1912. 143 lhk. Liivimaa kaardiga. Hind 7 Saksa marka.

Lemmens, O. F. M., P. Dr., Leonhard, Urkundenbuch der alten sächsischen Franziskanerprovinzen. Herausgegeben von Mitgliedern der sächsischen und schlesischen Provinz. I. Die Observantenkustodie Livland und Preussen. Düsseldorf. L. Schwann. 1912. 85 lhk. Hind 5 Saksa marka.

Vähene teadmine ja sihilik arvustamine on kokku löönud, et kloostrid ja nende elanikka paha nime alla saata.

Kloostritest kuulates tõuseb meil sellepärast viidak pilt silmade ette, nagu oleksid nad laiskuse pesapaigad ja mungad ning nunnad ilmaaegsed leivasööjad, kui mitte pahemad.

Meie ei leia oma hingest mingit iseäralikku poolehoidmist katoliku kiriku ordode vastu, ei jõua ka kuidagi nende elu aateid õigeks kiita, aga see ei keela meid mitte erapooletult nende tegevust läbi katsumast ja lausa ja suisa tunnistamast, mis sealt head silma paistab.

Seda head ei ole aga sugugi nii vähe, nagu harilikult arvatakse.

Et kaugele — keskaja algusesse — tagasi minna, siis peame ütleva, et Lääne-Euroopa kloostrid — Benedictus Monte Casinost ja Cassiodoruse Squillociumist 6. aastasajal hakates — klassikalise vana aja päranduse alal on hoidnud, isegi siis, kui tema viimased ilmalikud austajad ja toed, Rooma senaatorite perekonnad, kes Odovakeri ja Theodoriku ajal vanu käsikirju korjasid, rahvaste rändamise keerus otsa olid saanud. Usuliste tunnete kasvatamise ja avaldamise kõrval ei tohtinud Öhtumaa mungad teadusi unustada. Kloostri raamatukogus seisid usu-teadusega ühes reas vanad Kreeka ja Rooma klassikused ja nende sele-

1) Ehk see küll otsekohe mu arvustusse ei kuulu, tahaksin siiski paar sõna H. Põllu kaitseks öelda K. Leetbergi EKS: i viimasel koosolekul esitatud suurelt osalt põhjendamatu süüdistuste vastu, mis iseäranis käänmisse puutub, H. Põllu esitus tüvede „kõvenemisest“ ja „nõrgenemisest“ pole igatahes mitte „sõnade helin“, vaid selle asjaolu konstateerimine, et kinnis-tüvelise, pehmeastmelise nimetavaga lahtine, kõvaastmeline omastav kaasas käib ja ümberpöördukt. Ka on sõnatüvede ja muutelõppude kõvadusastete vahekordate selgitamine (kõva tüvi + nõrk muutelõpp ehk vastupidi) juba iseenesest küllalt iseloomuliku keelelise fakti konstateerimine. Asjatu oleks siin Leetbergi kombel hakata nõudma viimaste algpõhjuste esitamist: see ei käiks mitte ainult H. Põllul ja K. Leetbergil „üle jõu“. V. E.

tused. Hoolega kirjutati neid ümber, hoiti alal ja müüdi edasi. Meie ei oska seda vana aja naatliste varanduste päästmist keskajale küllalt kõrgelt hinnata. Ilma kloostrite tööta oleks vana maailm oma kultuuriga võinud pihusse-põrmusse variseda ja keskaeg oleks pidanud alt otsast uuesti peale hakkama. Kas tema sellega toime oleks saanud ja kas ta nii kaugele oleks jõudnud, kui võrdlemata anderikas ja geograafiaselt õnnelik Kreeka, näib enam kui kaltilane olevat. Mitte ilma põhjuseta ei ole üks kuumavereline Prantsuse teadusemees Cassiodorust teaduse heero-seks ja uuendajaks¹⁾ ristunud ja mitte ilmaaegu ei ole uuem ajalugu Benedictuse kloostriid keskaja teaduse lipukandjais ülendanud. Aga vaimuliku ja vaimlise tegevusega vaheldas kloostriis niisama sagedasti kehalik töö. Kreeka vaatleva juurdlemise tasakaaluks seadis Rooma tegeliku elu peale sihitud meel praktilalise töö, tööhimu, töö rõõmu, loomise. Iseäranis suurt on selle poolest toime pannud Benediktuse reeglist 12. aastasajal teist argu läinud Cisterciumi ordo. Askeetilise enese-piinamise teenistuses asusid Cisterciumi mungad mädadesse soo- ja metsa-paikadesse ehk kõrvalistesse, rõsketesse orgudesse, et suure maailma mõllust kaugel üksilduses rahuliku tööga, alandliku vaikimisega ja kange enesetaltsutamise varal himudest ja kiusatustest jagu saada. Ütle mata vaevaga ja lõpmata usinusega kuivatasi nad soosid, kiskusid rübastikud põlluks, muutsid kõred aedadeks, sundisid nõmmed harijale ülespidamist andma. Kaugelt töid nad täienenud maaharimiseriistu, paremat vilja-seemet, väärtuselisemaid veise- ja lambatõugusid, kasvasid uusi aiataimi, harisid alahinnalistest puudest kuulsaid viljasortisid (Borsdorf'i ja Renett'i õunad!), tarvitasid kloostrichituste juures Lääne-Euroopa oskusi. Eeskujulikult peetud majapidamine laienes ja äratas naabruse elanikka järele tegema. Seda enam, et kloostrite välise töö peale rohkesti mittemunke (fratres conversi, barbati, illiterati, exteriores, laici) tarvitati, kes kätte-õpitud tööoskust edasi kandisid. Kloostrikoolid jälle, kus peale Ladina keele ka nõndanimetatud „vabasid kunstisid“ õpetati (triviumis grammatikat, dialektikat, retoorikat, quadriviumis aritmeetikat, muusikat, geomeetriat ja astronoomiat), tõmbasid rohkesti ka rahva poegi kokku ja laotasid seega haridust laiale. Meie kodumaa vanemad kloostriid olid kõik Cisterciumi ordo asutatud ja said meie rahvale tõsiaks põllu- ja käsitöökooliks ja hariduseallikaks. Kuid ordo kasvav rikkus, pehmenev valjus ja kulturakäik, mis lausalt maalt ja põlluharimisest enam õitsele minevatesse linnadesse rõhuti, uuristas tenal juured alt ja tasandas kerjuskun kade le teed. Nende aade oli Kristuse ja apostlite vaese elu järel käimine. Mitte ainult üksikud vennad, nagu sennistes ordodes, ei pidanud ilma oma varanduseta elama, vaid ka ordodel enestel ei tohtinud ühtegi omandust, ei maad ega majasid olla. Ordoliikmete ülespidamine ei pidanud ordo varandusest tulema, vaid vabatahtlikkudest annetest volama ehk munkade kerjuskäikudest kokku tilkuma. Nemad

1) le héros et le restaurateur de la science au VI siècle.

asusid sellepärast rahvarikastesse kohtadesse, linnadesse ja ehitasid linnadesse oma kloostrid (!). Mitte nende eneste hingeõnnistuse püüdmine kartuse ja värisemisega üksi ei jäänud nende ülesandeks, vaid usuline mõjuavaldu rahva ja iseäranis linnakodanikkude kohta tõsis nende kõrgemaks elusihiks. Seks valmistati neid usuteaduselisel hoolega ette ja saadeti siis rahva sekka õiget usku ja vaga elu kosutama, segaõpetuste ja elu varjukülgede vastu võitlema. Nad olid paavstivõimu alati liikuvad ja kerged eelväe-salgad, keda vastu panemata selle võimu suurendamiseks võis tarvitada. Vanem selts, kitsarinnalise ja tumedameelse Hispaania munga Dominicuse asutatud, korjas enesele nime kõla järele auhüüu Issanda koerad (Domini canes), kes koera haistmiseravusega valeusulised üles otsis, pöördka katsus ja, kui see ei õnnestanud, surmani taga kiusas ja hävitas (inkviitsioon!). Ka meie maale ulatasid otsaga need „mustad vennad“ — nad kandsid musta kuube — ehk jutlusetegijad (Ordo fratrum praedicatorum). Hoopis rahvalikumad aga olid nende võistlejad, Franziscuse õppijad, „hallid vennad“ ehk „vähemad vennad“ (Ordo fratrum minorum, lühendatult O. F. M., nagu ülemalnimetatud kirjatööde pealkirjas), sest nemad hoidsid vaesemate ja alamate seisuste poole. Ka viimase ordo kõrva tekkis mittekloosterlik osakond, „kolmas ordo“ = tertius ordo¹⁾, meeste ja naiste ühisused, kes maailma jäid, aga oma elu täielikult mungavaimu järele seadsid ja endid halastusetöödeks ja vagadeks harjutusteks kohustasid. Ordo eesotsas seisis kindral, üksikute provintside üle valitsesid kubernerid, iga provints langes kustoodiatesse, hoiu-osadesse, mida custos = hoidja valitses. Ehk Franziscuse ordo küll kõige valjemalt vaesuseaate elus läbi viis ja sellepärast kiriklikult ustavates ja usuliselt palavates ringkondades vaimustatud poolehoidmist võitis, tungis „maailm“ siiski ka siia sisse. Osa liikmeid pani ihust-hingest selle ilmalikkusminemise voolule vastu ja 300 aastat heideldi kibedusega vaesuseaate pärast, kunni paavst Leo X a. 1517 ordo kaheks lahutas. Kes valjusti asutaja mõtetest kinni hoidsid ja neid karvapealt tähele panid, said observantide aunime; ordoreegli pehmendajaid hõigati conventuaalideks.

Siit algab nüüd „vähema venna“, paatri ja usuteaduse-doktori Leonhard Lemmensi kirjatöö „Franziskaanelaste Liivimaa ja Preisimaa Custoodia“, mida „Vana Saksi franziskaanelaste provintsi“ osaks loeti. Sinna alla käisid 120 kloostrit Põhja-Saksamaal ja Liivimaal, ja oli nõnda ordo suurem ja laialisem provints. Esimene peatükk jutustab franziskaanelaste tulekust Riiga ja n. n. observantsi võidulepääsmist (1238—1463), teine peatükk näitab observantide kloostrite laialelagunemist Liivi- ja Preisimaa, kus arv 13 peale tõsis, kolmas peatükk tutvustab ligemalt observantide ja „kolmanda ordo“ sisemise eluga; viimase peatüki kurvaks kohuseks jääb terve ordo tegevuse lõpu kirjeldamine tähendatud maades usupuhastuse tulekuga. Kõik, mis autor sest kirjutab, põhjendab

1) „Teiseks ordoks“ hüüti Franziscuse ordo naisharu, mille Clara Sciffi 1214 oli asutanud, sellepärast ka Clara ordoks nimetatav.

tema allikatega, mis lisas — ja ka äratrükis — nende tähtsuse järele enam ehk vähem täielikult ära trükitakse. Just see osa raamatust teebki ta iseäranis hinnaliseks. Otse sipelga usinusega on paater Lemmens kõik kokku kannud, mis neist allikatest varemini teada, ja kokku otsinud, mis arhiivides senni alles tolmu all puhkas. Niisama põhjalikult tunneb tema väljamaa ja Liivimaa kirikuloolist kirjandust, mis tema ordosse puutub. Sagedasti katsub ta oma sügava asjatundmisega sennist kirjandust õiendada ehk täiendada, iseäranis, kus ta arvab oma ordole ülekohut sündinud olevat. Selle läbi võtab aga tema töö natuke võõrast maiku juure, mida ajaloo kirjutamisel muidu mitte heameelega ei sallita: iseenese asja eest kõnelemine ja kostmine kipub paiguti ühekülgselt ja erapoolikult muutuma. Kui vilunud ja tark ajaloolane ei tarvita ta ju kunagi paksusid värviseid, mis eestkostmist algusest peale kahtlaseks teeks, vaid hoiab sõnades piinlikult tagasi, kus ta ka oluliselt vastu räägib. Ainult harva lipsab sulest mõne teiseusulise arvamise kohta haavav ehk koguni alandav märkus. Aga ka kõige osavam diplomaatia ei suuda kasukat täiesti puhtaks pesta ega ordo nõrkusi kõiki maha salata. Küll saab neid osalt seega pehmedada, et ordo vaenlased süütõstmised kirja pannud. Ja ordo kogus omale rohkesti vaenlasi. Esmalt vaatasid n. n. ilmalikud vaimulikud, s. o. mittemungalised kirikute preestrid kerjusemunkade peale ega lasknud kunagi parajat juhtumist mööda minna, et oma sappi nende üle välja kallata. Paavst oli kerjusemunkadele piirita voli annud igal pool ja igal ajal ilma kohaliku kirikuvalitsuse loata jutlust pidada ja pihtile võtta (õigus offerre, benedicere, praeesse, praedicare). Nad võtsid sellepärast kantavad altarid selga, löid need linnauulitsatel ja külatänavates üles, hakkasid jutlust ütleva, andsid pattusid andeks, ristisid, matsid, lühidalt — toimetasid kõiki kiriklikka ametitalitusi võõras koguduses, segasid kiriklikku korda ja — mis preestrid sagedasti ägedaks ajas — võtsid nende eest maksud ära. Linnakodanikud panid iseäranis pahaks, et kerjusemungad ja -nunnad vagu elus ja surmavoodil nii kavalaisti juhtisid, et nende varandus sagedasti ordo kätte läks. Missugune kibedus linnades kerjusemunkade vastu valitses, näitasid kloostrikirikute rüüstamised ja reostamised usupuhastuse algusel. Et ilmalikud vaimulikud ja kodanikud ka oma kirjades ja kirjatöödes kerjusemunkadele armu ei annud, vaid nende üle iga seitsi konnatusi laiale laotasid, on usutav. Ja et usupuhastuse-võitlustes uuendajad munkadele viirukit ei suitsetanud, on niisama tõsi. Nii paater Lemmensil küllalt põhjust polemiseerida. Aga kui ta ise peab tunnistama, et koguni Pius II aastal 1463 ordole otse häbielu (vita enormiter dissoluta) süüks paneb, siis oleksime vähemalt siin avaldust oodanud, et erapoolikust pealekäimisest juttu ei või olla, vaid asi tõesti lehkab. Kuid siingi toob paater vabandusi ja seletusi avaral arvul ja leiab ordoreegli kõvenemisest ehk observantsist mõjuvat rohtu vähema kui haiguseidu vastu. See läheb aga ajaloolisele tõeale juba liiale. Muidu on kirjatöö nii hoolsalt ja arukalt valmistatud, et ta kodumaa kirikuloo tõsist rikastamist tähendab. Ühtlasi aga on ta kui ühekülgne

kirjutus tasakaaluks teistele vanematele raamatutele, mis jälle erapoolikult teisele poolele vedasid. Mõlemakülgsel valgustusel leiab ajalooline töö kergemalt kuldset keskteed.

W. Reiman.

Maapinna tundmine. Kirjutanud Dr. Aleksander Eisen-schmidt ja cand. agr. J. Hünerson. Eesti Põllutöö-kirjanduse Ühenduse väljaanne nr. 10. Tartus 1916. a. 96 lhk. Hind 40 kop. Kõik sissetulek raamatu müügist läheb „Põllumehe Abiraha“ heaks.

Raamat tahab ühte neist paljudest tühjadest kohtadest täita, mille poolest meie põllutöö-kirjandus iseäranis rikas on. Need tühjad kohad annavad ennast kõige tugevamini tunda meie talve-põllutöökoolides, kus võdrakeelseid raamatuid ei saa tarvitada. Nagu „Lugejale“ määratud kirjutusest näha, on ka selle raamatu kokkuseadmise mõte seal alguse saanud. Nii on siis „Maapinna tundmine“ määratud õperaamatuks meie talve-põllutöökoolide õpilastele, seega enam-vähem ettevalmistatud publikumile; väga hästi võib teda aga ka iga tegelik põllumees kasuga lugeda.

Sissejuhatuses määravad raamatukirjutajad ära, mida „maapinnaks“ nimetatakse. Selleks nimetatakse sedasama mõistet, mida sakslane sõna „Boden“ all tunneb. Kirjutusest võib mõista, nagu oleksid Vene „почва“ ja Saksa „Boden“ samased mõisted. Tõepoolest lähevad nad aga kord-korralt ikka rohkem lahku, seda mööda kuidas teadus mõlemates maades edeneb. Vene „почва“ nimetuse all mõistetakse niisugusid pealmise maakihi osasid, mille tekkimisest peale väliste mõjude (эктодинамическія явления) ka elav loodus (биосфера) osa on võtnud; Saksa „Boden“ aga viimast tingimata ei nõua (Rohboden).

1. peatükk käsitleb maapinna sündimist. Siin võetakse maapinda sünnitavateks teguriteks 1) materjal, mis kogu kivi-, taime- ja loomariigist pärit võib olla, 2) murenemine, kõdunemine, mädanemine, turvanemine, 3) maapinna kalduvus, mis algupärast ja uhtmaad võib sünnitada. Pikemalt ja õige selgelt kirjeldatakse murenemist; ainult jääliugustiku seletuseks oleks veel mõni sõna tarvilik olnud. Kõdunemist, mädanemist, turvanemist kirjeldatakse puudulikult. Näituseks nimetatakse kõdunemise lõpusaadustest ainult söehapet, vett, salpeetrihapet, ammoniakki (?) ja huumusemulda (??). See olla „õhu hapnikuga ühinemise läbi mustaks põlenud . . .“ Raamatu kirjutajatel peaks aga ometi teada olema, et maapinna must värv mitte hapnikuga ühinemisest ei teki. Siin oleks ka paras koht olnud huumuse üle seletust anda, praegu ei leidu aga terves raamatus seletust, mida huumuse all õieti tuleb mõista.

2. peatükis kõneldakse maapinna kokkuseadest, nii mehaanilisest kui keemilisest. Kühni uhtumissetsilindri kirjelduses (lhk. 31) puudub sellekohane pilt, mis asja palju selgitaks. Siin peaks ka seletus olema, mida maapinna-teaduses sõna savi all mõistetakse. Keemialisel maapinna läbikatsumisel arvatakse tegeliku põllumehe silmis ainult niipalju väärtust olevat, kui see vees sulavate toiduainete hulga kohta selgust annab (lhk. 37). Kuid veel muikski-otstarveteks on maapinna keemiline

läbikatsumine põllumehele tarvilik, näit. selleks, et maapinna reaktsiooni üle selgusele jõuda, taimetoidu ületõldist tagavara kindlaks määrata, kaudselt maapinna neelavuse (absorptsiooni) suuruse üle selgusele saada jne. Lhk. 38. leiame: „kibekali (KOH) on maa sees ränihappe ja huumusehabetega ühenduses ja sulamata“, sealtsamast: „kibenatron (NaOH) tuleb kõige sagedamini keedusoolas (NaCl) ja ränihappe ühendustes ette“. Miks siin „kibekali“ ja „kibenatron“ võetakse, jääb lihtsalt arusaamataks, olgugi et Dr. Krafft omas „Ackerbaulehre's“ sedasama teeb. On ju kõige väiksemastki keemiakursusest teada, et soola sünnimisel lehelisejoon (OH), mis siin nende „kibeda“ omaduse põhjuseks on, vee sünnitamiseks ära tarvitatakse ja soolasse neist omadustest midagi üle ei lähe. Lhk. 41. toodud näitustele lisaks oleks tungivalt soovitatav olnud näituseks tuua mõni kodumaa maapinna täielik analüüs võrreldes mõne teisega, näit. mustamullamaaga. Ka oleksid viimase näituse arvud protsentides meile arusaadavamad.

3. peatükis kirjeldatakse peajasjalkult absorptsiooni ja lämmastiku ringkäiku looduses. Lhk. 47. oleks võinud nitromicrobium germinans'i asemel rohkem tuntud nitrobacter olla.

4. peatükk on nähtavasti kõige suurema hoolega kirjutatud, iseäranis hästi see jagu, kus vee ja kindlate ainete vahekorrast jutt on. Autorid annavad maapinna füüsikalistele omadustele, võrreldes keemialistega, vahest liigagi suure tähtsuse. Lhk. 55. toodud arvamise üle, nagu ei kasvaks taimed liivamaas sellepärast, et juured liiva sisse tungimisel liiga palju jõudu kulutavad, võib enam kui kahelda. Lhk. 58. üteldakse, et „maa . . . igatahes ühe aasta jooksul . . . täiesti äravajunud on“; igatahes nõuab soomaa selleks rohkem aega. Lhk. 67. ettetoodud arvu kohta tahaks küsida: kas see arv igast ainest valmistatud torukeste kohta 15 on? Koos võiks sõnu „ortsteini paas“ (lhk. 82) ainult jutumärkides tarvitada, sest ortstein ja paas on ikkagi kaks hoopis isasja. Oleks kulunud ortsteini kohta ka öelda, mis ta õieti on.

4. ja 5. peatüki vahele kuluks veel isepeatükk, mis meie maapinnas ettetulevatest keemialistest protsessidest (подзолообразовательные процессы) ja ka maapinna üksikutest kihtidest (A, B, C, D) kõneleks. Ka oleks võinud seal meie kodumaa maapinna kohta mõndagi lähemalt öeldud olla. Praegu puudub see peatükk ja see on raamatu tähtsaks puuduseks.

5. peatükis, „maa klassidesse jaotamises“, puudub geneetiline klassijaotus, mida praegusel ajal, kuigi mitte kõige täielikumaks, siiski kõige huvitavamaks peetakse.

Keel on raamatus õige ladus ja arusaadav. Oise üllatuseks on aga see, et hoolimata meie kahest keemiasõnastikust, autorid neid kumbagi ei ole tarvitanud; ei ole nad ka iseendi sõnastikku välja töötanud, vaid tarvitavad ettetuleva keemialise mõiste tähendamiseks nähtavasti seda sõna, mis kõige enne meele on tulnud. Nii tarvitatakse lehelise asemel vahel alkaal, vahel alus j. n. e. Järjekindlus puudub ka sõna

„maapinna“ tarvitamises; näit. leiame 35. lhk. „mullaosadel“ pro „maapinna osadel“. Sõna „muld“ tuleb kord huumuse, kord põllumulla mõiste tähendajana ette. Lhk. 56: „Sellepärast on häkiline...“, peaks olema: „Sellepärast on savimaas äkiline...“ Lhk. 60: „kui aga käärimine juba alanud on, siis võivad nad ka ilma hapnikuta edasi töötada“, peaks olema „... ilma õhu hapnikuta...“ Ka tarvitatakse sõna „sarnastamise“ asemel, mis meil juba eluõiguse saanud, sõna „omastamine“ (lhk. 84).

Trükitavast oleks kõige eksitavam lhk. 38: $Ca_3(SO_4)_2$ pro $Ca_3(PO_4)_2$.

Raamatut soovitama hakata oleks asjata, sest nõudmine tema järele peaks ilma selletagi elav olema.

Agr. J. Lehtman.

Kaks uut raamatukest kanakasvatuse üle.

Jul. Aamisepp: Kõige kasulikud kanade töud. J. Ploompuu kirjastus Tallinnas, 1915. 16 lhk. Hind 25 kop.

Rudolf Zero: Mida kodulindude kasvatusest vaja teada? Kontrollpesad ja nende tarvitamine kanade pidamises. Tarvilikud näpunäited ja lühikene ülevaade. Tabelite, joonistuste ja piltidega. „Mõtte“ kirjastus Tallinnas. 1916. Hind?

Julius Aamisepp ei ole mitte ükski tegelik ja osav kodulindude kasvataja, vaid mõistab ka seda, mida ta teab, kirjalikult teistele lühidalt, selgelt ja ülevaatlikult ära ütelda. Ta seletab esmalt ära, et niisuguseid kanu olemas ei ole, kes kõiki nõudmisi kõige paremini täidaksid, s. o. palju mune ja head liha ühel mõõdul annaksid, vaid meil on ühte nendest tõugudest võimalik valida, selle järele, mida meie soovime saada, kas kõige pealt mune või liha. Edasi seletatakse, et tõug ükski ei aita, vaid hea söötmine, otstarbekohased eluruumid jne.

Aamisepp jagab kanad kolme suure liiki: munakanad, lihakanad ja vahetõud, mis mõlemad otstarbeid püüavad täita, muidugi mitte täielikult. Ja siis kirjeldatakse üksikuid tõugusid nende iseloomulikimate tundemärkide järele selgesti ja ülevaatlikult. Raamatut võib igaühele soovitada, kes kanade pidamisega alustust tahab teha, sest siis seisab ta kohe tõuvalimise küsimuse ees, mis väga tähtis on terve kordamineku kohta.

Ka Rudolf Zero näib linnukasvatamist tundvat, tema näib oma asjast koguni vaimustatud olevat, aga ta on kui kirjanik alles õige algaja ja segane. See on juba tema raamatu korraldusest näha. Raamatu kaanete lugedes tuleb arvamisega, et siin tegemist on lühikese ülevaatega terve kodulindude pidamisest, kuid kui eessõna ja raamatukese enese läbi loed, siis näed, et siin ka õieti ühte küsimust selgitatakse, s. o. kanade kontrollpesi. Tõsi, raamatul on esimene pool „Näpuäited ja ülevaade“, kuid see ülevaade ei anna mingit ülevaadet terve küsimusest. Neljas peatükis puudutatakse kanade tõuküsimust, verevärskendust vähegi selgitavalt, aga siis tulevad peatükid meie üldise linnu-

kasvatuse seisukorra kohta, kus kasuta sõnakõlksudes seda nii mitu korda äratallatud rada sõtkutakse, kui mahajäänud meie oleme ja kui imestamiseväärt kaugel mujal ollakse. Nende mitu lehekülge pikkade manitsuste ja noomituste asemel, mis tihtigi ülekohtused on, oleks võinud õige palju kasulikku ära ütelda. Nüüd ei näe nendest segastest kõnekäänudest muud, kui seda, et R. Zero niisama abitult algaja kodulindude kasvatuse õpetaja on, kui need algajad kasvatajad on, keda ta heaks arvab noomida.

Raamatu teine pool on aga üsna asjalik ja siit võib kontrollpesade tähtsust ja nende ehitust sõna ja joonistuste abil üsna hästi tundma õppida. Kontrollpesade ja tabelite pidamise varal võib nimelt kanapidaja ise sedasama kasu kätte saada, mis kontrollassistendi töö piimakarja pidamises toob: ta võib kõige paremad ja halvemad munejad teiste kanade seast üles leida, halvad kaotada ja heade kanade munadest ikka paremaid ja kasulikumaid kasvatada. Sellepärast on raamat oma esimesest nõrgast pooltest hoolimata siiski kasulik.

Kuid kui hr. Zero tulevikus sellel põllul veel midagi teistele tahab ütelda, siis tuleb tal küll oma mõtted kokku võtta ja enne hästi iseendale selgeks teha, mida ta ütelda tahab, ja siis otsekohe asja juure. Nüüd on seletused õige segased, iseäranis seal, kus mitte otse tegelikult asjadest ei kõnelda. Seal on sagedasti laused vigased, pooleli, kirja vahemärgid vale kohal, otstarbed ja abinõud ära vahetatud jne., nii et päris häda on lugeda. Võtame ühe ainsa näituse eeskõnest: „Aeg ja edu nõuab jõudu ja agarust, et ajaga ühes sammuda ja teistele rohkemedenenud rahvastele järele jõuda.“ Vististi on tahetud ütelda, et eduks palju jõudu, agarust ja aega ära kulub, kuid nüüd on aeg ja edu niiviisi paari pandud, et muud välja ei või tulla, kui puhas mõtteline puder, iseäranis veel, kui lause viimase poole juure lisame. Kuidas sammub aeg ajaga ühes ja kuidas kujutab enesele hr. Zero niisugusel lool teistele rahvastele järelejõudmist ette, kui need muidugi ka ajaga ühes sammuvad? See „anemars“ läheb ju ilmotsata edasi, kuna praegune vahe meie ja teiste vahele ikka jääb. Niisugusid segaseid asju leiad iga lehekülje pealt. Aga see ei ole mitte tarvilik, et kanakasvataval just tingimata ka kana pea peab otsas olema.

Ka materjali jaotuses raamatu viimases, paremas pooles ei ole selgust. Seal kõneldakse näit. esmalt kana jalarõngastest ja siis alles kontrollpesadest. Kui jalarõngastest loed, ilma et sul nende otstarbest aimu on, siis ei huvita see sind sugugi. Enne peaks pesadest ja nende otstarbest kõnelema, siis tullakse loomulikult jalarõngaste kui kontrollpesade täiendava abinõu juure.

Meie põllumehed „Põllutöölehes“, „Talus“ ja mujal kirjutavad oma asjadest hästi ja selgelt. Õppigu R. Zero veidi nendelt, enne kui ta kõike, mis meil kodulindude pidamisest seal kirjutatud, hakkab maha laitma. Raamatust, mille tarvis kirjastaja nii hea paberi ja puhta trüki on muretsenud, on võorastav nii segast sisu leida.

A. Jürgenstein.

Korjakem rahva suust lillede ja rohtude nimesid!

Meie noorsugu tunneb väga vähe eestikeelseid rohtude ja lillede nimetusi. See on meie praeguse võõrakeelse hariduse andmise tagajärg. Kuid veel leidub vanu inimesi, kellel alles õige laialdane nimede tagavara olemas. Raske on nende käest nimesid otsekohe üles kirjutada, sest neil ei tule neid palju meele, ja kuigi mõni meele tuleb, siis ei tea sa, missugust taime nad selle all mõtlevad. Aga kui neile taime ette näitad, siis teavad nad tihti ütelda, kuidas ta nimi on. Kuid kõik taimed ei kasva ometi mitte igal pool, nii et kõiki vanade inimeste teadmisi taimenimede asjus eeltähendatud teel vahest kätte ei saa. Kui sa aga ise mingisuguse taime nime nimetad, siis tuleb neil see ka kohe meele ja nad võivad teda sulle parajal juhtumisel vahest näidatagi ja mõnigi kord sulle taime iseäraldustest pikemalt kõnelda.

Suvel on noortel inimestel mõnikord aega ja nad ei teagi, kuidas seda huvitavalt ja kasulikult mööda saata. Ma teeksin selles asjas järgmised ettepanekud.

Korjake lillesid kui ka muid taimi, mis kuskil pool meie kodumaa looduses kasvamas, ja pärige nende varal siis vanematelt inimestelt järele, kuidas nende taimede nimed on. Vanad inimesed võivad teile veel mõne taime arstivatest võimudest pajatada, vahel ka mõnesuguseid muinasusulisi arvamisi nende kohta ette tuua. Taimedest, mille nimed teie sel kombel teada saate, pressige vähemalt üks eksemplar ära (varred ühes okste, lehtede ja õitega) ja koguge nad kuivatatud peast iseäralisesse taimeraamatusse ehk herbaariumi. Sinna kirjutage igale taimele tema nimi juure ja juhtuval korral ka teated selle kohta, milleks taime (lehti, juurt, koort, õisi jne.) varemalt on tarvitatud või veelgi tarvitatakse. Kui teie need herbaariumid siis Tartu kas Eesti Üliõpilaste Seltsile ehk Eesti Kirjanduse Seltsile saadate, kes nende rahvapäraste nimede kogumise ja korraldamise eest hoolitsevad, siis võime tõesti julged olla, et need Eesti taimenimed unustusest ja kadumast päästetud on ja edaspidi vaja ei lähe nende asetäiteks uusi nimesid tuletada.

Veel teine ettepanek oleks mul. Loen siin käputäie taimenimesid üles, mis rahva suust kogutud. Küsige vanade inimeste käest järele ja laske enesele näidata, missugune taim on: hammashein, hundihambarohi, angervarred, angerpisted, hanerohi, haneperse, kanaarg, sookanaarg, kukehari, harikulilled, ätsed (kanapersed), äiarohi, älakad, ämmatuss, pääsuhänd, mererotihänd, oravahänd, rebasehänd, härjahein, härjakaatsad, härmaperse, hambahein, hanehein, harjashein, huulehein, ilveshein, ematuserohi, hiirehernes, ussihernes, jumikas (kutsutakse ka imikarohi, Saaremaal), jäneserohi, jänesekapsas (Saaremaal hapukas), jänesekäpp, jänesemokk (kutsutakse ka taliwali, Saaremaal), luujooksjarohi, jõetakjas, jumalakäsi, ka Jeesuse käsi, kupukannud, koerakuserohi, koerakusekannud, neitsikannud, neitsittinad (Harjumaal jaanikannid), võikannud, käokannused, kurekannused, kurekatlad, kurekellad, karukapsad, kuradikäsi, seakapsad, merekapsad, karikakrad, karukaerad, karukäpad, karukellad, karumarjad, karuohakas,

kassikäpad, kassinaerid, kassiporgandid, kassitapud, käokingad, käokatsad, käokapsad, karuhein, kärnalilled, käokeel, ussikeel, lambakeel, härjakell, pääsukeel, kibrirohhi, kobararohhi, koirohi, salakoirohi, konnakapsad, konnakuusk, konnamündid, kanakoolne (kanakoolja), hiirekõrvad, juudikõrvad, käokõrvad, lambakõrvad, kukemarjad, kukesaba, kukesilmad, lehmarohhi, paisulehed, kupulehed, kobrulehed (korbalehed), piibelehed, teelehed, vaestelastelehed, harakarohhi, jäneselill, jürlill, kärnahein, külmalill, paistetuserohhi, pääsukeselill, rukkilill, sinilill, sõrmerohhi, härjakeel, tihaserohhi, tihasesaba, tõrvalill, tullilill (tulikas), villirohi, verlurmarohhi, viinalill, litrirohhi, lumelõoke, luuvalurohi, luujooksjarohhi, mailaserohhi, lepmaltsad, kirbumaltsad, maarjamaltsad, kanamaltsad, kitsemarjad, hooramarjad, hooranisad, lambamarjad, nonnimarjad (varesemarjad), korbinojad, kuremõõgad, luhamõõgad, konnasojad, soomõõgad, põierohhi, poistepõied, neilupõied, põidkuused, põidpajud, põidporgandid, põilupuna, kassirattad.

Muidugi võiksid vanemad inimesed siin ülesloetud nimede kogu igas maakohas veel isesuguste nimedega laiendada.

Kui nüüd vanade inimeste käest nende nimede järele lilled üles otsida, neid tundma õppida, siis oleks see õige lõbus ja kena ülesanne. Ja kui me ka need taimed jälle herbaariumi kogume ning eeltähendatud seltsidele saadame, siis oleme veel teise hulga algupäraseid taimenimesid tulevaste põlvete jaoks päästnud.

J. Mändmets.

Eelseisvate mõtetega ühinevad kõigiti Eesti Üliõpilaste Selts ja Eesti Kirjanduse Selts Tartus.

Eesti Üliõpilaste Selts (Tartus, Jaani uul nr. 40) on hulga taimenimesid rahva suust kogunud, Eesti kirjandusest aga niipalju, kui neid seal tänini üleüldse tarvitusel on olnud. Praegu on nim. seltsis iseäraline toimekond taimenimede korraldamisega ametis. Rahva suust on aga suur hulk taimenimesid alles üles kirjutamata ja kindlaks määramata. Seepärast soovime, et hr. J. Mändmetsa poolt eespool avaldatud ettepanekud kogu meie kodumaal sooja vastukõla leiaksid ja meie taimenimede korjandus eestuleval suvel Eesti algupärase nimede poolest suuri rikkusi juure võidaks.

Iseäralist vastutuleikkust tahaksime õppivalt noorsoolt loota, kelles meie koollides huvi looduse vastu on teritatud.

Et suve jooksul Eesti Üliõpilaste Seltsi liikmed Tartust suurelt jaolt eemal asuvad ja seltsi tegevus seepärast vaheaega peab, siis palutakse neid, kui lusti oleks taimi ja nende nimesid korjata ja seks tarvis läheb üht või teist järele küsida, Eesti Kirjanduse Seltsi poole pöörata (adr. rop. Юрьевъ, Eesti Kirjanduse Selts). Sinna võib ka taimenimede korjandused ja herbaariumid saata, mis sealt lõpulikult ühisesse korjandusesse — Eesti Üliõpilaste Seltsi toimetatakse.

**Eesti Üliõpilaste Selts.
Eesti Kirjanduse Selts.**

Vastutav toimetaja ja väljaandja J. W. Westi.

Дозволено военною цензурою.

„Postimehe“ trükk, Tartus.